

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 4 Sayı: 1 Şubat 2021

ss. 35-84

Makalenin Geliş

Tarihi

29/31/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

18/02/2021

Yayın Tarihi

28/02/2021

ELBİSTANLI AHMED HAYÂTÎ EFENDİ VE KUR'ÂN-I KERÎM'DEKİ SÛRELERLE İLGİLİ ESERİ: RİSÂLE FÎ 'ADEDİ'S-SÛVERİ'L-KUR'ÂNIYYE

Mustafa ÖZKAT¹

ÖZET

Şairliğinden ziyade şârih ve ilim adamı olarak devrinde iyi bir şöhret kazanmış olan Ahmed Hayâtî Efendi, 1751 yılında Elbistan'da doğmuştur. Köklü bir aileye mensup olan Hayâtî, Elbistan ve İstanbul'da iyi bir eğitim almış ve dedesinin vefatı üzerine genç yaşta Elbistan müftülüğüne atanmıştır. 10 yıl sürdürdüğü bu görevinden sonra Ayasofya ve Köprülü Darülhadis Medreselerinde müderrislik, Saraybosna ve Bağdat kadılıkları gibi pek çok devlet memuriyetlerinde bulunmuştur. Eser verebilecek ve şerh yapacak düzeyde Arapça, Farsça ve Türkçeye vâkıf olan Ahmed Hayâtî, zamanının her anını verimli kullanmayı bilmiş; dil, edebiyat, mantık ve din konularında yirmi civarında eser kaleme almış çok yönlü bir şahsiyettir. Özellikle *Tuhfe-i Vehbi şerhi* ile adından söz ettiren Ahmed Hayâtî, 3 Şubat 1814'te İstanbul'da vefat ettiğinde, yaklaşık 400 kitap barındıran kütüphanesini de bir kültür mirası olarak bırakmıştır.

Bu makalemizde, şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra, bugüne kadar gün yüzüne çıkmamış bir eseri tanıtılmaya çalışılacaktır. Kütüphane kayıtlarına "Saçaklı-zâde Mehmed b. Ebî Bekr Mar'aşî" adlı bir müellife mal edilerek "*Manzûme-i 'İlm-i Kur'ân*" adıyla geçmiş olan söz konusu eserde (Milli Kütüphane, No: 06 Mil Yz A 7499/3, vr. 15^b-17^b) herhangi bir başlık bulunmamaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., mustafaozkatz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6882-794X

Ahmed Hayâtî'den bahseden iki biyografik eserde “*Risâletü fî ‘Adedi’s-Süver ve Ba’zı Ahvâli’l-Kirâ’e*” ya da “*Risâle fî-Adedi’s-Suver*” gibi adlarla anılan bu eser, Kur’ân-ı Kerim’deki sûrelerin adlarını ve âyet sayılarını konu edinmektedir. 69 beyitlik bu manzûme, “*Suver-i Kur’ân*” türündeki Türkçe eserlerin son halkalarından birini oluşturmaktadır. Eser, şairin kendisi ve eseri hakkında bilgi verdiği bir girişin ardından, bir *mukaddime* (ön söz), üç *bâb* (bölüm) ve bir *hatime* (sonuç) olarak bölümlenmiştir. Büyük bölümü “elif” harfiyle kafiyelenmiş olan eserde, şairin neden böyle bir yöntem uyguladığını açıklayan ifadeye rastlanmamaktadır. Muhtemelen “vahdet” anlayışı nedeniyle böyle bir yöntem başvurmuş olan şair, eserini yazarken Suyûtî(ö. 1505)’nin *el-İtkân* adlı eserinden geniş ölçüde yararlanmıştı. Bunu, eserinin giriş ve sonuç kısımlarında kendisi de bizzat dile getirmiştir. Öğretici tarzdaki bu eser, edebî açıdan çok fazla bir değer taşımasa da türünün kayda değer örnekleri arasında yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elbistan, Ahmed Hayâtî, *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*, *Suver-i Kur’ân*, *Risâle fî-Adedi’s-Suver*.

AHMED HAYÂTÎ EFENDİ FROM ELBISTAN AND HIS WORK RELATED TO THE SURAHS IN THE NOBLE QUR’AN: RİSÂLE FÎ ‘ADEDİ’S-SÜVERİ’L-KUR’ÂNİYYE

ABSTRACT

Ahmed Hayâtî Efendi, who gained a good reputation in his time as a scholar and an interpreter rather than a poet, was born in Elbistan in 1751. Hayâtî, a member of a well-established family, received a good education in Elbistan and Istanbul and was appointed as Elbistan mufti at a young age upon the death of his grandfather. After this ten-year tenure, he worked as a professor at the Hagia Sophia and Köprülü Darülhadis Madrasahs and worked in many state positions such as the judges of Sarajevo and Baghdad. Ahmed Hayâtî, who was proficient in Arabic, Persian and Turkish to create works and make annotations, was able to use every moment of his time efficiently; he is a versatile person who has written around twenty works on language, literature, logic and religion. When Ahmed Hayâtî, who made a name for himself with his commentary on *Tuhfe-i Vehbî*, passed away in Istanbul on February 3, 1814, he left his library with nearly 400 books as a cultural heritage. In this article, after giving information about the life and works of the poet, a work that has not been addressed until today will be introduced. There is no title in the work in question (National Library, No: 06 Mil Yz A 7499/3, vr. 15^b-17^b), which was attributed to an author named “Saçaklı-zâde Mehmed b. Ebî Bekr Mar’aşî” in the library records and named as “*Manzûme-i ‘İlm-i Kur’ân*”. This work, which is known as “*Risâletü fî ‘Adedi’s-Süver ve Ba’zı Ahvâli’l-Kirâ’e*” or “*Risâle fî-Adedi’s-Suver*” in two biographical works that mention Ahmed Hayâtî, is the subject of the names of the surahs in the Qur’an and the number of verses. This poem of 69 couplets constitutes one of the last links of Turkish works in the genre of “*Suver-i Kur’ân*”. The work is divided into a

mukaddime (foreword), three *bâb* (chapters) and a *hatime* (conclusion), following an introduction where the poet gave information about himself and his work. There is no statement explaining why the poet used such a method in the work, most of which were rhymed with the letter "elif". The poet, who probably resorted to such a method because of his understanding of "unity" ("vahdet"), benefited extensively from Suyûtî(d. 1505)'s work titled *al-İtkan* while writing his work. He himself expressed this in the introduction and conclusion parts of his work. Although this didactic work does not have much literary value, it will be among the remarkable examples of its kind.

Keywords: Elbistan, Ahmed Hayâtî, *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*, Suver-i Kur'ân, *Risâle fî-Adedi's-Suver*.

GİRİŞ

İslâm ile müşerref olduğu ilk günden itibaren büyük bir teslimiyet içerisinde fetih politikalarını "*i'lâ-yı kelimetullâh*"ı hâkim kılmak üzerine şekillendiren Türk milleti, ilâhî kelâmı tanıtır sevdirerek için pek çok edebî esere de imza atmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in faziletinden okunuş (tecvîd, kıraat) ve yazılışı esnasında dikkat edilmesi gereken kurallara (kavâ'id-i Kur'ân), sûre tefsirlerinden peygamber kıssalarına ve Kur'ân fâlnâmelerine kadar Kur'ân-ı Kerîm merkezli çok sayıdaki eserin yanı sıra lâ-dînî eserlerde dahi bir şekilde Kur'ân-ı Kerîm'e atıf yapıldığı gözlenmektedir. 114 sûre adının Kur'ân-ı Kerîm'in tertibindeki sıraya uygun bir şekilde kolayca öğretilmesi amacıyla kaleme alınan manzum ve mensur eserler de bu kapsamdadır. Sûre adlarının anlamlarını, temel özelliklerini, faziletlerini, âyet sayılarını öğretmek amacıyla yazılan ve kolayca ezberlenerek akılda kalıcılığını sağlamak için çoğunlukla manzum olarak düzenlenen bu eserler, "*Esmâu Süveri'l-Kurân manzûmeleri*" olarak adlandırılmaktadır. Genellikle kasîde ve mesnevi nazım şeklinin tercih edildiği bu türün ilk örneklerinin XVI. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında görülmeye başladığını, mevcut bilgi ve belgelere göre en eski manzum örneklerinin de Edirneli Nazmî (ö. H. 967/1559'dan sonra) ve Kastamonulu Latîfî (ö. H. 990/1582) tarafından yazılmış olduğunu söyleyebiliriz. Manzûmelerin bazılarında vezne uygun olarak yalnızca sûre adlarının çeşitli bağlaçlarla birbirine bağlanarak sıralandığına şahit olunurken, bazılarında sûrelerin anlam ve içeriklerinin ön plana çıkarıldığı, bazılarında ise ebced harfleriyle ya da doğrudan verilen rakamlarla sûrelerin âyet sayılarının bildirildiği gözlenmektedir.

Hazret-i Muhammed(S.A.S)'in yirmi üç yıllık peygamberlik hayatında kendisine vahyedilen 114 sûrenin bir kısmı Mekke'de (13 yıl), bir kısmı da Medine'de (10 yıl) inzal olunmuştur. Mekke'de vahyedilenler *Mekkî*, Medine'de vahyedilenler de *Medenî* adıyla anılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in tertibine göre

ilk sûre Fâtiha, son sûre Nâs'tır. Sûrelerin en uzununu 286 âyetle Bakara sûresi olurken en kısa olanı da üç âyetle Kevser sûresidir. Neml sûresinin 30. âyeti (27/30) olan besmele, Tevbe sûresi hâriç bütün sûrelerin başında tekrarlanmaktadır.

Sûrelerin Kur'ân'daki isimleri Hz. Peygamber tarafından tevkîfî olarak belirlenmiş olmasına rağmen, *suver-i Kur'ân* manzûmeleri başta olmak üzere sûre adlarının kullanıldığı manzum eserlerde bazen vezin, bazen de kâfiye açısından sûrelerin bilinen isimlerinin dışında başka isimlerle zikredildiği de görülmektedir.

“Sûre isimleri, sûrede anlatılan kıssalarda adı geçen şahıslardan (Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrahîm, Lokman gibi), toplumlardan (Âl-i İmrân, Nisâ, A'râf, Hicr, Kehf, Ahzâb, Sebe', Kureyş gibi), sûrede anlatılan olayı hatırlatan sembol kelimelerden (Bakara, Mâ'ide, Enâm, Enfâl, Tevbe, Ra'd, Nahl, İsrâ gibi) yahut ilk kelimelerinden (Tâ-hâ, Yâ-sîn, Sâd, Kâf, Nûn gibi) almaktadır. Genel olarak sûrelere ad olan kelimeler sûrelerde geçer. Fatiha, İhlas sûrelerinin isimleri ise sûre içerisinde geçmez. Çoğu sûrelerin bir adı varken, bazı sûreler için birden fazla isim sayılmıştır. Fatiha (25 isim sayılmıştır), Tevbe, Yasin, İhlas sûreleri en fazla ismi olan sûrelerdendir.” (Akpınar 2009: 6)

“Bakara ile Âl-i İmrân sûreleri zehrâveyn (çifte güller); “hâ-mîm”le başlayan Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûreleri havâmîm (hâ-mîmler) veya Âlû hâ-mîm (hâ-mîmli, hâ-mîmle başlayan); tâ-sîn veya “tâ-sîn-mîm”le başlayan Şuarâ, Neml, Kasas sûreleri tavâsîn; Allah'ı tesbihle başlayan Hadîd, Haşr, Saf, Cum'a, Tegâbün sûreleri müsebbihât; “kul” (söyle) emriyle başlayan Cin, Kâfirûn, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri kalâkıl; Kâfirûn ile İhlâs ihlâseyn, ayrıca bu ikisiyle Felak ve Nâs sûreleri mukaşkışeteyn (tedavi eden); İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri muavvizât, yalnız Felak ve Nâs sûreleri muavvizeteyn diye anılmıştır.” (Birişik 2009: 539)

Sûrelerin adlandırılması ve anılmasındaki farklılıklar gibi Kur'ân-ı Kerim merkezli eserlerde âyetlerin sayısı ile ilgili de çeşitli ihtilaflarla karşılaşmakta; 6204, 6214, 6219, 6225, 6236, 6616, 6666 gibi farklı âyet rakamlarının telaffuz edildiğine şahit olunmaktadır. Bunlar içinde 6666 rakamının diğerlerine göre daha yaygın kullanıldığı gözlenmektedir. Nitekim bazı şiir mecmualarında, XVI. yüzyılın meşhur şeyhülislamı ve tarihçisi Kemâlpaşazâde(ö. 16 Nisan 1534)'ye atfedilen bir manzûmede² de bu rakam dillendirilmektedir:

² Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, No.: 2537/2, vr. 9^b; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Böl., No.: 2748/4, vr. 96^{ab}; Ankara Milli Ktp., No: 06 Mil Yz A 894/4, vr. 100^a; İstanbul Üniversitesi

Bilmek istersen eger sen 'aded-i âyâtı
 Cümlesi altı biñ [ü] altı yüz altmış altı
 Biñidür va'd beyânında anuñ biñi va'îd
 Hem biñi emr-i 'ibâdet biñi nehy ü tehdîd
 Biñi emsâl ü 'iber[dür] biñi aħbâr u kışaş
 Beş yüz âyâtı helâl ile ħarâma muħtaş
 Buldı yüz âyeti tesbîh ü du'âda çü rüsûh
 Altmış altısı dahı âyet-i nâsih ü mensûh

“Kur'an'daki âyetlerin sayısı konusunda değişik rakamların zikredilmiş olması, onda herhangi bir âyeti fazla veya eksik kabul etmekten ileri gelmemektedir. Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar namazda veya çeşitli sebeplerle farklı farklı ortamlarda açıktan okunan ve binlerce insanın aynı anda duyup dinlediği âyetlerin sıralama düzeninde okuyan kişi ile dinleyenler arasında hiçbir ihtilafın rivâyet edilmemiş olması da bunun bir metin ihtilafı olmadığını göstermektedir.” (Keskin 2009: 61)

O halde neden farklı rakamlar zikrediliyor olabilir?

“Kur'an'ı oluşturan âyetlerin belirlenmesi tamamen vahye dayanmaktadır. Kur'an'daki bir ifadenin âyet sayılıp sayılmamasında kıyas ve rey geçerli değildir. Yani âyetlerin tayini kıyasî değil tevkîfidir. Bir sözün âyet olması, ancak nakil ve dinleme yoluyla belirlenebilir. Sahabe Kur'an'ı Hz. Peygamber'den dinlemiş, dinlediklerini -o okurken, nerede duruyor, nerede bir kelimeyi bir kelimeye vasl ediyorsa- aynı şekilde kendilerinden sonrakilere aktarmışlardır. Hz. Peygamber'in sürekli durduğu yerleri âyet saymışlar, sürekli başka bir kelimeye geçtiği yerleri ise âyet saymamışlar, bazen durduğu bazen de geçtiği yerlerin âyet olup olmadığı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Âyetlerin tespiti tamamen vahye dayandığından Kur'an'ı âyetlere ayırma kesin bir kaideye tabi değildir. Bu hususta kıyas ve re'ye başvurulamaz. Bunun

Nadir Eserler Ktp. Türkçe Yazmalar, No: 902, vr. 116^a; (Ğisâb-ı Âyât-ı Ķur'ân-ı 'Azîmü's-şân) Fatih Millet Yazma Eser Ktp., Ali Emiri, Manzum No: 771, vr. 86^a; (Â'dâd-ı Âyât-ı Kelâm-ı Kadîm) Koç Üniversitesi Suna Kıraç Ktp. Yazmaları, No: 282-283 (Envanter No: 168/I-II, Call No.: PL232. M4368356), vr. 109^b; ('Aded-i Ebyât-ı Ķur'âniyye) İBB Atatürk Ktp., Osman Ergin Yazmaları, No: OE_Yz_1172, vr. 70^a; (Kaside-i Esâmî-i Suvr) Süleymaniye Ktp. Tercüman Gazetesi, No: 178, vr. 3^b-4^a; Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi, No: 5898, vr. 8^b; İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp. Şevket Rado Yazmaları, No: ŞR 484, vr. 41^b.

için “elif lâm mîm sâd” bir âyet olduğu halde ona benzeyen “elif lâm râ” bir âyet değildir. “Yâ sîn” bir âyet olduğu halde ona benzeyen “tâ sîn ” bir âyet değildir. “Hâ mîm ayn sîn kâf” iki âyet olduğu halde ona benzeyen “kâf hâ yâ ayn sâd” bir âyet olup kendisinden sonra gelen âyetin bir parçasıdır. Bu açıdan birçok hükümleri ve cümleleri ihtiva eden uzun âyetler olduğu gibi, kendi başlarına bir hüküm ifade etmeyen harf ve kelimelerden oluşan âyetler de vardır. Mesela, birçok hükümü ihtiva eden ve birçok cümleden müteşekkil Bakara sûresi 282. âyet bir sayfa olduğu halde, Rahman sûresi 64. âyet olan “müdhâmmetân” bir kelimededen ibarettir. Yine kendi başlarına bir hüküm ifade etmeyen “elif lâm mîm”, “elif lâm sâd” harfleriyle tek bir kelime olan “er-rahmân” kelimesi birer âyettirler.

Daha önce de ifade edildiği üzere âyetlerin çoğu bir veya bir kaç cümleden oluşmuş, başlı başına bağımsız birer kelimedir. Bununla beraber içlerinde bir cümle olmayan, özel birer sıfat gibi olanlar da vardır. Mesela Fatıha’daki “er-rahmanir-rahîm” böyle bir âyettir. Bu bir cümle değil iki özel sıfattır. Âyetlerin bazısı kısa, bazısı orta, bazısı da uzundur. Âyetlerin uzunluğu bazen birkaç harften ibaret olduğu gibi bazen de bir sayfaya kadar çıkmaktadır. Kur’ân’da en uzun âyet Bakara sûresinin 282. âyeti, en kısa olanlar ise yâsîn (Yâsîn 36/1), er-rahmân (er-Rahmân 55/1), müdhâmmetân (er-Rahmân 55/64), sümme nazara (el-Müddessir 74/21), ve’d-duhâ (ed-Duhâ 93/1), ve’1-fecr (el-Fecr 89/1), ve’lasr (el-Asr 103/1) sözlerinden ibaret olan âyetlerdir.” (Keskin 2009: 52-53)

Yukarıdaki açıklamaları dikkate alarak âyetlerin sayısındaki farklılıkların nedenlerini şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

1. Bazı âlimlerin Kur’ân’da âyet sonu (durak) saydığı yerleri diğerlerinin saymaması.
2. Bismelenin âyet sayılıp sayılmaması konusundaki tartışmalar.
3. Sûre başlarındaki mukattaa harflerinin âyet olup olmadığı hususundaki ihtilaflar. (Bazı sûrelerin başında yer alan "Yâ-sîn, Hâ-Mîm, Elif-Lâm-Mîm-Râ, Tâ-Hâ" gibi "hurûf-ı mukattaa" denilen harfler, bir kısım âlimlerce müstakil birer âyet kabul edilirken, bir kısım âlimler de bu gibi harfleri, başında bulunduğu sûrenin ilk âyetinin bir parçası saymışlardır.)

4. Mushaf'ta tek âyet olarak yer alan bazı âyetlerin bir kısım âlimler tarafından iki veya üç âyet sayılması.

5. Mushaf'ta ayrı ayrı iki âyet olarak yer alan bir kısım âyetlerin bazı bilginlerce birleştirilerek tek âyet sayılması. (Keskin 2009: 61-65)

Bugün sahip olduğumuz Kur'ân-ı Kerîm'deki âyet sayısını işaret eden 6236 rakamı, bütün rivayet ve ihtilâfları ortadan kaldıran en doğru bilgi olarak değerlendirilmelidir.

KUR'ÂN-I KERÎM'DEKİ SÛRELER VE ÂYET SAYILARI								
Sûre No	Adı ³	Âyet Sayısı	Sûre No	Adı	Âyet Sayısı	Sûre No	Adı	Âyet Sayısı
1	Fâtiha	7	39	Zümer	75	77	Mürselât	50
2	Bakara (*)	286	40	Mü'min	85	78	Nebe'	40
3	Âl-i İmrân (*)	200	41	Fussilet	54	79	Nâzi'ât	46
4	Nisâ (*)	176	42	Şûrâ	53	80	'Abese	42
5	Mâ'ide (*)	120	43	Zuhurf	89	81	Tekvîr	29
6	En'âm	165	44	Duhân	59	82	İnfitâr	19
7	A'râf	206	45	Câsiye	37	83	Mutaffîfîn	36
8	Enfâl (*)	75	46	Ahkâf	35	84	İnşikâk	25
9	Tevbe (*)	129	47	Muhammed (*)	38	85	Bürüc	22
10	Yûnus	109	48	Fetih (*)	29	86	Târık	17
11	Hûd	123	49	Hucurât (*)	18	87	A'lâ	19
12	Yûsuf	111	50	Kâf	45	88	Gâşiye	26
13	Ra'd	43	51	Zâriyât	60	89	Fecr	30
14	İbrahim	52	52	Tûr	49	90	Beled	20
15	Hicr	99	53	Necm	62	91	Şems	15
16	Nahl	128	54	Kamer	55	92	Leyl	21
17	İsrâ	111	55	Rahmân	78	93	Duhâ	11
18	Kehf	110	56	Vâkı'a	96	94	İnşirâh	8
19	Meryem	98	57	Hadîd (*)	29	95	Tîn	8
20	Tâ-Hâ	135	58	Mücâdele (*)	22	96	Alak	19
21	Enbiyâ	112	59	Haşr (*)	24	97	Kadr	5
22	Hac (*)	78	60	Mümtehine(*)	13	98	Beyyine (*)	8
23	Mü'minûn	118	61	Saff (*)	14	99	Zilzâl (*)	8
24	Nûr (*)	64	62	Cum'a (*)	11	100	Âdiyât	11

³ Yanında (*) işareti bulunan sûreler Medenî, diğerleri Mekki'dir.

25	Furkan	77	63	Münâfikûn (*)	11	101	Kâri'a	11
26	Şu'arâ	227	64	Teğâbun (*)	18	102	Tekâsür	8
27	Neml	93	65	Talâk (*)	12	103	'Asr	3
28	Kasas	88	66	Tahrîm (*)	12	104	Hümeze	9
29	Ankebût	69	67	Mülk	30	105	Fil	5
30	Rûm	60	68	Kalem	52	106	Kureyş	4
31	Lokmân	34	69	Hâkka	52	107	Mâ'ûn	7
32	Secde	30	70	Me'âric	44	108	Kevser	3
33	Ahzâb (*)	73	71	Nûh	28	109	Kâfirûn	6
34	Sebe'	54	72	Cin	28	110	Nasr (*)	3
35	Fâtır	45	73	Müzzemmil	20	111	Tebbet	5
36	Yâ-Sîn	83	74	Müddessir	56	112	İhlâs	4
37	Sâffât	182	75	Kıyâme	40	113	Felâk (*)	5
38	Sâd	88	76	İnsan (*)	31	114	Nâs (*)	6
TOPLAM: 6236 Âyet								

Türk edebiyatında Kur'ân-ı Kerîm'deki sûre adlarını konu edinen *suver-i Kur'ân* manzûmelerinin bir kısmında kaside ve kıt'a-i kebîre, bir kısmında ise mesnevi nazım şeklinin tercih edildiği görülmektedir. Bu eserlerin tanıtımını yaparken nazım şekline göre iki ayrı grupta tasnif edip kronolojik olarak sıralamakta yarar vardır.⁴

A. Kaside ya da Kıt'a-i Kebîre Tarzında Kaleme Alınmış Suver-i Kur'ân Manzûmeleri:

Türk edebiyatında gerek kaside gerekse kıt'a-i kebîre tarzında kaleme alınmış manzûmelerin sayısı 10'un üzerindedir.⁵ Kaside tarzında kaleme alınmış örneklerde, bu nazım şeklinin klasik formatında yer alan nesib, girizgâh, medhiye, fahriye, dua gibi bölümler görülmemektedir. Şeklen kaside özelliği gösteren bu manzûmelerde tevhid nitelikli birkaç beyitlik girişin ardından sûrelerin adlarının sıralanmasına geçilmektedir.

1. Edirneli Mehmed Nazmî (ö. H. 967/1559'dan sonra), *Nazm-ı Suver-i Kur'âniye*: Aruzun “fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün” kalıbıyla kaside tarzında kaleme alınmış 37 beyitlik eser,

“Hamd o Hallâk'a ki halk itdi vücûd u cânı
Gülşen-i cismün idüp bülbül-i hoş elhânı”

⁴ Mensur olarak kaleme alınmış Suver-i Kur'ân türündeki eserlerin tanıtımı makalemizin sınırlarını çok aşacağı için bu konuya değinilmeyecektir.

⁵ Manzûmeler tanıtılırken şahsi gayretlerimizle tespit ettiğimiz yazma nüshalar üzerinde yayım faaliyetleri devam ettiği için künyeleri açıklanmamıştır.

dizeleriyle başlamaktadır. Eserin mukaddime niteliğindeki giriş kısmında şair hem eserinin adını hem de mahlasını bildirmektedir:

“Ba‘dehû sûre-i Kur‘ân‘i idüp nazm tamâm
Eyledüm **Nazm-ı Suver** ile müsemmâ anı

Nazmiyâ ben de bu tertibi iderken inşâ
Yoğ-idi hâtır-ı fâtirde safâ rûhânî” (4-5. beyitler)

Daha önce bu tür bir manzûmenin kaleme alınmadığını bildiren Nazmî'nin bu kasidesinin elimizde, ikisi yazma biri matbu olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır.

2. Kastamonulu Latîfî (d. 896/1490-1 – ö. 990/1582), **Tertîb-i Suver-i Kur‘ân**: Latîfî'nin,

“Hamdülillâh ki ol hâdî-i sâtî‘-bürhân
İtdi Cibrîl ile irsâl resûle Kur‘ân”

dizeleriyle başlayan 29 beyitlik bu kasidesi aruzun *fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Şair, 5. beyit ile 26. beyit arasında sûrelerin havassına kısaca değinerek adlarını sıralamıştır. 9 yazma nüshasına ulaştığımız kaside, yeni harflere çevrilerek yayımlanmıştır (Sevgi 1987: 330-332; Çonkor 2018: 35-50).

3. Manav Seydî-zâde Mehmed Dâ‘î Efendi (ö. Zilhicce 1013/Mayıs 1605), **Medîha-i Sultan Murad Hânî ber Tertîb-i Suver-i Kur‘ânî**: Nev‘î-zâde Atâ‘î'nin *Hadâ‘ikü'l-Hakâ‘ik* adlı eserinde hayatı ile ilgili bilgi verilen Mehmed Dâ‘î Efendi'nin elimizde yalnızca “*Medîha-i Sultan Murad Hânî ber Tertîb-i Suver-i Kur‘ânî*” adlı kasidesi ile bu kasidenin altına ve yanlarına H. 1003/1594-5 yılındaki “Hac Kadılığı”⁶ talep eden iki istidâsıyla⁶ birlikte kaydedilmiş biri Farsça, beşi de Türkçe olmak üzere altı kıt‘ası yer almaktadır.

“**Besmeledür** suver-ârâ-yı ser-i Kur‘ân‘i
Oldı miftâh-ı senâ **Fâtiha**‘nun ‘unvânî”

dizeleriyle başlayan 51 beyitlik *Suver-i Kur‘ân* manzûmesini aruzun *fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün* kalıbıyla kaleme almıştır. Kasideyi Sultan III. Murad(d.

⁶ İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Muallim Cevdet Yazmaları; No: MC_Yz_O_0023_10, vr. 46^b. Şair, manzûmenin 42. beytinde de “Hac Kadılığı” talebini dile getirmektedir.

4 Temmuz 1546 - ö. 17 Ocak 1595)'a sunan şair, bunu 3. beyitte “İhlâs” sûresi ile ilgili bilgi verirken vurgulamıştır:

“**Şeh Murâd**'a n'ola İhlâs ile kulsam çü du'â
Hamdülillâhü 'alâ ma'deleti's-sultân”

Kasidenin sonundaki “Ketebetü'd-**Dâ'i** li'l-'atebeti'l-'aliyye **Mehemmed** 'an-ihdâ el-munfasıl el-medârisü'l-erba'ine be-Üsküdâri'l-mahmiyye be-civâr-ı Kostantiniyyeti's-seniyye” kaydına göre Üsküdar'da kırklı medreselerden olan Abdullah Ağa Medresesi'ndeki müderrisliği sırasında yazdığı tahmin edilebilir. Manzûmenin biri Hüseyin adlı bir şaire atfedilmiş üç yazma nüshası bulunmaktadır: (*Mediha-i Sultân Murâd Hânî ber Tertîb-i Süver-i Kur'ânî*) İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Muallim Cevdet Yazmaları; No: MC_Yz_O_0023_10, vr. 46^{ab}; (*Mediha-i Sultân Murâd Hân be-Tertîb-i Süver-i Kur'ân*) Fatih Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emîri, Manzum, No: 696, vr. 81^b-83^b (der-kenar); (*Kasîde-i Hüseyin Halîfe der-Mahrec-i Uvde-i Hassa Medh-i Cemil-i Ahmed Hânî be-Tertîb-i Süver-i Kur'ânî*) Bibliothèque Nationale de France, Supplement Turc 1035, vr. 72^b-74^b (Der-kenar).⁷ Eser, yalnızca Fatih Millet Kütüphanesi nüshası esas alınarak yeni harflerle yayımlanmıştır (Kaplan 2016: 267-280).

4. Rumelili Mücellî Osman Efendi (ö. H. 1031/1621-2'den sonra), **Sûre-i Kur'ân Münzilü'r-Rahmân Mi'etün ve 'Aşere Erba'atün**: Kur'ân-ı Kerim'deki sıraya uygun olarak sûrelerin isimlerinin bazen özellikleriyle birlikte tertip edildiği kaside tarzındaki eser 14 beyittir.

“Hamdülillâh çünki irdi Rabb-i 'izzetden nidâ
Fahr-i 'âlem Hazretine vahy-i Furkân-ı Hudâ”

dizeleriyle başlamaktadır. Aruzun *fa'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla H. 1020/1611 tarihinde kaleme alınmış (Söylemez 2019b: 5586) olan manzûmede sûre adlarının altına numara konulmuştur. “Sûrelerin isimleri şiir dili ile ifade edildiğinde kimi zaman zorlama kelimelerin kullanıldığı dikkat çekmekle beraber eser genel itibarıyla edebî açıdan başarılıdır. Eser, genel itibarıyla sûrelerin isimlerini zikretmişken bazen de sûrelerin sahip olduğu kompozisyonu yansıtan kimi özellikler ile kurulmuş bulunmaktadır.” (Söylemez 2019b: 5586) Tek bir nüshasına ulaşılan (Ankara Milli Ktp., No: 06 Mil Yz B 346, vr. 91^{ab}) eser, yeni harflerle de yayımlanmıştır (Söylemez 2019b: 5579-5587).

⁷ Kasîde, bu nüshada Hüseyin adlı bir şair tarafından I. Ahmed'e sunulmuş olarak kaydedilmiştir. Diğer nüshalarda 51 beyit olmasına rağmen bu nüshada 52 beyittir.

Mücellî'nin söz konusu manzûmesinin altında “**‘Aded-i İstintâk-ı Âyât-ı Kur’ânü’l-‘Azîm**” başlığı altında yine kaside tarzında 7 beyitlik bir manzûme daha yer almaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’deki 114 sûrenin âyet sayılarının ebced hesabıyla kodlanmasının konu edildiği bu manzûmede sûre adları anılmamış, kodlamayla oluşturulan kelimelerin altına kırmızı mürekkeple hangi sûreye karşılık geldiği rakamla gösterilmiştir (Ankara Millî Ktp., No: 06 Mil Yz B 346, vr. 91^b).

5. Seyyid Hüseyin / Hüseyinî (Hâfız Seyyid Hüseyin İbnⁱ Seyyid Ali el-Amâsî, XVII. yüzyıl), *Kasîde-i Râ’iyye*: Sultan IV. Mehmed (1648-1687) devri mutasavvıf şairlerinden Seyyid Hüseyin el Amâsî tarafından biri kasîde (*Kasîde-i Râiyye*), diğeri mesnevi (*Nazm-ı Dilgüşâ*) tarzında olmak üzere bu türe ait iki eser kaleme alınmıştır. Her ikisi de H. 1060/1650 tarihinde tamamlanmış olan eserler, H. 1289/1872 tarihinde istinsah edilmiş aynı yazma içerisinde arka arkaya yer almaktadır.⁸ Şair,

“*Yâ Hazret-i Hak kıl kerem vir kudreti şâm u seher*
Kur’ân ‘azîmü’ş-şân için söylemege diğeri eser”

dizeleriyle başlayan 35 beyitlik *Kasîde-i Râiyye*’de, aruzun *müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün* kalıbını kullanmıştır. Mukaddime niteliğindeki 10 beyitlik bir girişin ardından “*Beyân-ı ‘Aded-i Âyât-ı Suver-i Kelâmullâhı Te’âlâ be-Hesâb-ı Hurûf-ı Ebced*” başlığı altında ana konuya giriş yapılan eserde, Fâtiha’dan başlayarak Kur’ân-ı Kerîm’deki sıraya uygun olarak sûreler sıralanmış, her sûrenin önüne de o sûredeki âyet sayısını ebced hesabına göre bildiren iki ya da üçer harflik birer sözcük eklenmiştir. Bu sözcükler bazen sûre adının önüne bazen de arkasına yerleştirilmiştir. Sûre adları mavi, âyet sayılarını gösteren sözcükler ise kırmızı mürekkeple kaydedilmiştir:

“*Cüd Fâtiha refz Bakara ‘İmrân kuşay ka’vü’n-Nisâ*
Sayk Mâ’ide En’âm kışeh A’raf-ı rev Enfâl ‘aher” (11. beyit)

6. Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ (d. H. Safer 969/Ekim 1561 - ö. H. 18 Zilhicce 1053/27 Şubat 1644), ***Manzûme-i Tertîb-i Suver-i Kur’ân***: Fâtiha sûresinden başlayıp Mülk sûresine kadarki sûre adlarının ya da sûrelerin kimi özelliklerinin Kur’ân-ı Kerîm’deki tertibe göre sıralandığı Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ’nın bu kasidesi aruzun *fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır (15 beyit).

⁸ Şairin *Nazm-ı Dilgüşâ* adlı mesnevisi, makalemizin ilerleyen bölümünde türün mesnevi tarzındaki eserleri arasında ayrıca tanıtılacaktır.

“Sûre-i **Fâtiha** vü **Zehrâveyn**
Pes **Nisâ Mâ’ide En’âm A’râf**”

dizeleriyle başlayan kasideye, Mülk ve Nebe' cüzlerinde bulunan sûreler, herkes tarafından bilindiği gerekçe gösterilerek dâhil edilmemiştir. Kasidenin Mülk sûresinden sonraki kısmı (16-31. beyitler) ise daha sonraki dönemde **Vahîdî** adlı bir şair tarafından tamamlanmıştır. Dolayısıyla kasidede toplam 31 beyit yer almaktadır. Vahîdî'nin kim olduğu tam olarak bilinmese de XVII. yüzyıl şairlerinden **Vahîdî** (ö. H. 1073/1662-3) olduğu tahmin edilebilir. Tek nüshası bilinen (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, No: 2537/2, vr. 8^b-10^a) kasidenin iki nüshası daha tespit edilmiştir: (*Manzûme-i Li-Bahâi Efendi*)⁹ Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Ktp. No: Mustafa Con A 223, vr. 72^a (İstinsah tarihi: H. 1054/1644); (*Manzum Suver-i Kelâmullah*) İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, No: MC_Yz_K.000582, vr. 2^a. Kasidenin bilinen nüshası dikkate alınarak yeni harflerle yayımlanmıştır (Söylemez 2019a: 1-14).

7. Sirozlu Molla Seyyid Senâyî ‘Abdülbâkî Ef. (ö. H. 1100/1688-9), **Suver-i Nazm-ı Kur’ân-ı Şerîf**: Bosnalı Abdülkerimzâde Mehmet Refdî Efendi(ö. 27 Ocak 1722)'nin “Divân”ının sonunda (Almanya Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi, No: B. Or. 068-01-02, vr. 76^b-78^b) yer alan 49 beyitlik bu kasidenin şairi **Senâyî**, Sirozlidir. Kasidenin başındaki “**Kasîde-i Monlâ es-Seyyid Senâyî ‘Abdü’l-bâkî Efendi es-Sirozî Der Hakk-ı Suver-i Nazm-ı Kur’ân-ı Şerîf**” ibaresinden de şairin Siroz’da doğduğu ve adının da Abdülbakî olduğu anlaşılmaktadır.

“Çünkü tertîb iledür Mushaf-ı Kur’ân-ı Hudâ
Lîk zabt eylememiş sûreleri her dânâ”

dizeleriyle başlayan eser, aruzun *fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Kasidede, Fatiha’dan başlayarak Kur’ân-ı Kerim’deki sıraya uygun olarak 113 sûre, bazen sözcük anlamları ve bazen de faziletleri (havassları) ile tanıtılmaya çalışılmıştır. 3. beyitten itibaren her beyitte ikişer, üçer sûre adına yer verilen eserde, 107. sûre olan Mâ’ün sûresi, ya unutulduğu için ya da müstensih hatası nedeniyle esere dâhil edilmemiştir. Kaside, yeni harflerle de iki kez yayımlanmıştır (Yalap 2016: 233-237; Kaplan 2017: 1-12).

⁹ Bu nüshada eser, Şeyhülislâm Bahâî(ö. H. 12 Safer 1064/2 Ocak 1654)'ye mal edilmiştir.

8. Abdalbârî Âdem Çelebi (XVIII. Yüzyıl), **Mu'înü'l-Hıfz**: Kaside nazım şekliyle kaleme alınmış olan 86 beyitlik bu eser, metnin geneline oranla daha büyük puntolarla kaydedilmiş,

“Hem şemîm-i gül-âb-ı Feyyûmî
‘Anber-i bezm-i cân-ı Mahtûmî”

beytinin ardından mensur bir mukaddime ile başlamaktadır.

“Âdem-i âşüfte vü mahtûmîden gayrı gönül
Birbirinün n’eydügin anlar meger insân mı var”

dizeleriyle biten bu mensur mukaddimeyi “Dibâce-i Garrâ-yı Mu'înü'l-Hıfzü'l-Âdem Gafere ‘Anh” başlığı ile 10 beyitlik manzum mukaddime takip etmektedir. Akabinde yer alan 6 beyitlik sebab-i te'lif kısmında eserin yazılma sebebi ve adı açıklanmıştır:

“Eyledüm nâmını **Mu'înü'l-Hıfz**
Ola makbûl zât-ı Yezdânî” (16. beyit)

“İbtidâ-i Fihris-i Furkân-ı Mübîn” başlığı ile asıl konuya geçilen eserde, *Fâtîha*'dan başlayarak Kur'ân-ı Kerîm'deki sıraya uygun bir şekilde 114 sûrenin adı doğrudan ya da dolaylı olarak aktarılmıştır. 17. beyitte üç, diğer beyitlerde ise ikişer sûre adına yer verilmiştir. Manzum kısımlarda aruzun “fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” kalıbı kullanılmıştır. Kaside tarzında kafiyelenmiş olan *Mu'înü'l-Hıfz*, “Dibâce-i Garrâ-yı Mu'înü'l-Hıfzu'l-Âdem Gafere ‘Anh”, “Sebeb-i Nazm-ı Fihris-i Kelâm-ı Kadîm ü Bâ‘is ü Tertîb-i Esâmî-i Nazm-ı Kerîm”, “İbtidâ-i Fihris-i Furkân-ı Mübîn”, “Hâtîme vü ‘Arz-ı Niyâz-ı Bedrgâh-ı Sultânî Enbâz-ı Celle Celâlüh” başlıklı bölümlere ayrılmıştır. 14 beyitlik bir *Hâtîme* bölümü ile sona eren eserde, başlıklarda ve sûre isimlerinde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin tek nüshası (Ankara Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, No: 06 Mil Yz A 2686, vr. 42^b-44^a) bilinen *Mu'înü'l-Hıfz*, yeni harflerle yayımlanmıştır (Kaplan 2019: 479-502).

9. es-Seyyid Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed Âgâh (XVIII. Yüzyıl), **Nazm-ı Sûre-i Kur'ân-ı Kerîm**: H. 1170/1756-7 tarihinde kaleme alındığı tahmin edilen eserin tek nüshası, Ali Akpınar'ın şahsî kitapları arasında bulunmaktadır.

“Hakk-ı tertîb iledir Mushaf-ı Kur'ân-ı Hudâ
Gerçi zabt eylememiş sûreleri her dânâ

Bu yüz on dört sûreyi vezn ile tertîb eyledim
Edelim nazm-ı kerîm üzre müretteb zibâ”

dizeleriyle başlayan kaside tarzındaki eser, aruzun *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla kaleme alınmış olup 49 beyittir. Bu eser ile Sirozlu Senâî'nin eserini karşılaştırdığımızda tertip açısından çok büyük benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Sanki Muhammed Âgâh'ın bu kasidesi, Senâî'nin kasidesindeki bazı ifâdeler üzerinde oynanmak suretiyle oluşturulmuş izlenimi uyandırmaktadır. Eserde, Fatiha'dan başlamak üzere Nâs sûresine kadar Kur'ân-ı Kerîm'deki sıraya uygun olarak bütün sûreler ele alınmış ve her sûrenin anlamı ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Çoğu sûre adları tam olarak verilirken, bazı sûrelerde sûre adını çağrıştıran ve beytin anlamıyla ilgili (aynı kökten türemiş) sözcükler kullanılmıştır. Kaside, yeni harflerle yayımlanmıştır (Akpınar 2009: 5-18).

10. Muhammed 'İzzeddîn Doğanhisârî (doğ. H. 1285/1868-9 - öl. 1939), ***Esmâ-i Suverî'l-Kur'ân***: "A'zamü'n-Ni'am" adlı 170 beyitlik, "Ekmelü'n-Ni'am" adlı 140 beyitlik, "Mevlid-i Efdal" adlı 70 beyitlik ve "Ecmelü'n-Ni'am" adlı 50 beyitlik dört mevlid sahibi olan Muhammed İzzeddin Doğanhisârî'nin kasideleri içerisinde *Esmâ-i Suverî'l-Kur'ân* manzûmesi bulunmaktadır.

"Suverü'l-Kur'ân yüz on dördtür

Fâtiha Bakara İmrân Nisâ"

dizeleriyle başlayan kıt'a-i kebîre tarzındaki manzûme, 16 beyit ve bir mısradan meydana gelmiştir. Muhtemelen 17. beytin ikinci dizesi, istinsah edilirken unutulmuştur. Şair, manzûmenin sonuna eklediği "***Esmâ-i Suverî'l-Kur'ân Kasidesi'nin Şerhidir***" başlıklı kısa açıklamada her ne kadar "*sekiz kere fa'lün*" kalıbıyla nazmettiğini bildirmişse de 9'lu hece ölçüsüne daha yakın görünmektedir. Edebî ve sanatsal açıdan hiçbir özellik taşımayan manzûme, yalnızca sûre adları yan yana getirilerek oluşturulmuş, zaman zaman da aralarına bağlaçlar ilave edilmiştir. Eserin sonunda -bizzat şairi tarafından kaleme alınmış- mensur olarak kaydedilmiş kısa bir şerh yer almaktadır. Manzûmenin kayıtlı olduğu yazma, Doğanhisârî'de Orhan Gündüz'ün şahsî kitapları arasında yer almaktadır. Manzûme, tıpkıbasımıyla birlikte yeni harflerle yayımlanmıştır (Gündüz vd. 2018: 84-91).

11. Malatyalı Vâ'iz (XIX. Yüzyıl ?), ***Hâzâ Tertîb-i Esmâ-i Süverü'l-Kur'ân Şerîfü'l-Hân Latîfü't-Tibyân***:

"***Fâtiha vü Bakara sûre-i Âl-i İmrân***

Hem Nisâ Mâ'ide'ye mâ'il ol ey dürc-i revân"

dizeleriyle başlayan kaside tarzındaki 23 beyitlik bu eserin şairi ile ilgili 22. beyitte bir Malatyalı bir vaiz olduğuna dair kayıt yer almaktadır:

*“Vâ'iz-i nefs-i Malâtıyye bu sun'ullâhun
Eseridür ki du'â eyleye herdem ihvân”* (22. beyit)

Ancak adı geçen şairin kimliği hakkında bilgimiz yoktur. Muhtemelen XIX. yüzyılda yaşamıştır. Aruzun *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Edebî değer açısından çok başarılı sayılamayacak eserde sûre adları daha çok “ve”, “dahi”, “ile” gibi bağlaçlarla birbirine bağlanmıştır.

12. Ayrıca kaside tarzında kafiyeli şairi bilinmeyen bir manzûme daha tespit edilmiştir.

*“Bir sabî nazm-ı kerîmi hatm idicek evvelâ
Sûreler elkâbını bilmek gerek durur ana”*

dizeleriyle başlayan 17 beyitlik bu kasidenin şairi belli değildir. Aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmış kasidenin yazıldığı dönem de bilinmemektedir. Eserde, Fatiha'dan başlayarak Kur'ân-ı Kerîm'deki sıraya uygun olarak 114 sûreye yer verilmiştir. Yazma nüshalarda, satır aralarında her sûrenin altına sûrenin sıra numarası da kaydedilmiştir. Bazı dizelerde vezin zorlamaları bulunmaktadır. Genellikle sûre adları Türkçedeki “u, ü, vu, vü, hem, dahi, ile” gibi bağlaçlarla yanyana sıralanmıştır. Sûre adlarının büyük bölümü tam olarak verilmesine rağmen, birkaç sûrede ya sûrenin ikinci adı ya da sûre adını çağrıştıran (aynı kökten türemiş) sözcükler kullanılmıştır.

13. Müstakil olarak kaleme alınmış Süver-i Kur'ân manzûmeleri yanında, bu tür manzûmeleri XVI. yüzyıldan sonra ortaya çıkmaya başlayan manzum tecvidlerde bir bölüm hâlinde de görmek mümkün olmaktadır. Bunlardan biri Diyarbakırlı Şeyhülkurrâ Hâfız Mehmed (Şeyhî) Efendi(ö. H. 1235/1819-20)'nin H. 1210/1795-6 yılında kaleme aldığı (Şeyhî 1275: 16) “*Nazmu'l-Ehemm fi İlmi Tecvidi'l-Elzem*” adlı eseridir. Şairin 224 beyitlik Türkçe manzum tecvidinde “*fi Tertibi's-Suveri'l-Kur'âniyye*” başlığı altında Kur'ân sûrelerinin adları Kur'ân'daki tertibe göre nazmedilmiştir (201-210. beyitleri arası).(Yılmaz 2019: 1109-1110)

*“Seb'u'l-mesânî Bakara 'İmrân Nisâ vü Mâ'ide
En'âm'la A'râf ile Enfâl Tevbe Yûnus Hûd şehâ”*

dizeleriyle başlayan 10 beyitlik kıt'a-i kebîre tarzındaki bu manzûmede sûre adları çeşitli bağlaç ve eklerle birbirine bağlanarak sıralanmıştır.

B. Mesnevî Tarzında Kaleme Alınmış Suver-i Kur'ân Manzûmeleri:

1. Seyyid Hüseyin / Hüseyinî (Hâfız Seyyid Hüseyin İbn¹ Seyyid Ali el-Amâsî, XVII. yüzyıl), *Nazm-ı Dilgüşâ*: Sultan IV. Mehmed (1648-1687) devri mutasavvıf şairlerinden Seyyid Hüseyin el Amâsî tarafından kaleme alınan bu türe ait iki örnekten biri kasîde (*Kasîde-i Râiyye*), diğeri mesnevi tarzındadır. Mesnevî tarzındaki suver-i Kur'ân manzûmesi *Nazm-ı Dilgüşâ* olarak adlandırılmıştır. Her ikisi de H. 1060/1650 tarihinde tamamlanmış olup, H. 1289/1872 tarihinde istinsah edilmiş aynı yazma içerisinde arka arkaya yer almaktadır. *Nazm-ı Dilgüşâ*, Kur'ân-ı Kerim'deki sûrelerin özellikleri hakkında detaylı bilgi veren mesnevi tarzında yazılmış 580 beyitlik bir manzûmedir.

“İzed ü Yezdân'a dâ'im bi-'aded hamd u senâ
İtdi Kur'ân'ı bize hem ol resûlin reh-nümâ”

dizeleriyle başlayan eser 18 beyitlik bir girişin ardından münâcât (21 beyit), “Medh-i Kur'ân-ı Kerim” (9 beyit), sebep-i te'lif (18 beyit), “Beyân-ı Manzûme” (5 beyit), “Beyân-ı İsm-i Mü'ellif-i Kitâbü'l-Âyi ve's-Süver” (9 beyit), Şeyh Mukrî'nin “Kitâbü'l-Âyi ve's-Süver” adlı eserinin yazılış sebebi (29 beyit) bölümleriyle devam etmektedir.¹⁰ (Özkat 2016: 197)

2. Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa (öl. H. 1234/1819):

“İmâmet”ten “vezâret”e yükselmiş bir devlet adamı olan Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa, biri *Tertîb-i Nefis*, diğeri de *Hülâsatü'l-Ahkâm* olmak üzere suver-i Kur'ân türünde iki mesnevî kaleme almıştır.

a. *Tertîb-i Nefis (Tertîb-i Suver-i Kur'ân)*: Mesnevi tarzında kaleme alınan 489 beyit tutarındaki eserde, aruzun *fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün* kalıbı kullanılmıştır. “Ulümü'l-Kur'ân” (Kur'ân İlimleri) sınıfına dâhil edilebilecek olan bu manzûm eserde her sûre için üç beyit tahsis edilmiştir. Her sûrenin başında nerede nâzil olduğu (Mekki, Medeni) bildirildikten sonra açıklamanın yapıldığı üç beyitte, sûrelerin isimleri, sıraları, âyet sayıları, âyetlerin üzerinde ittifak ya da ihtilaf durumları ile cüzlerin bitiş ve başlangıçları bildirilmektedir. Ele alına sûre secde âyeti içeriyorsa üçüncü beyitlerde bu duruma da işaret edilmiştir. Esere verdiği ad olan “*Tertîb-i Nefis*” tamlaması, ebced hesabıyla eserin tamamlanma tarihine (H. 1212/1797) işaret etmektedir. Eserin yazma nüshaları: [*Tertîb-i Nefis (Tertîb-i Suver-i Kur'an)*, *Manzûme-i Esâmi-i Ashâb-ı Bedr, Ravd u Verdîn Mine'l-Kur'ani ve'l-Esmâil-Hüsnâ*] İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY., No: 2224 (vr. 37^b-62^a), TY. No: 2293 (vr. 38^b-

¹⁰ Eserin yayım faaliyeti tamamlanmak üzeredir.

56b), TY. No: 6344 (vr. 43^b-69^b); Ankara Millî Ktp. Yazmaları, No: 4044, vr. 43^b-70^b; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., No: 4199/1, vr. 1^b-28^b; (*Kitâb-ı Tertîb-i Nefîs*) Süleymaniye Ktp., Reşid Ef., No: 1181/2, vr. 55^b-89^a; Manisa İl Halk (Yazma Eser) Ktp. No: 45 Hk 4571/2, vr. 37^b-55^b. (Özkat 2016: 215) Şakir Ahmed Paşa'nın bu eseri, "Ravz-ı Verd" adlı mesnevisiyle birlikte eski harflerle yayımlanmıştır: Takvimhâne-i Âmire, İstanbul, H. 11 Cemâziyelâhir 1269/22 Mart 1853, 9 +(Ravz-ı Verd) 84+(Tertîb-i Nefîs) 54 s. Alim Yıldız tarafından da 7 beyit eksik olarak 482 beyit halinde yeni harflerle yayımlanmıştır(2008: 179-223).

b. Hülâsatü'l-Ahkâm: "Hâze't-Tertîbu Hulâsatü'l-Ahkâm Hazret-i Vâliyyü'n-Nagamî Devletlü Şakir Ahmed Paşa Sellemehullâhi Te'âlâ fî'd-Dâreyn" başlıklı mesnevi tarzındaki 135 beyitlik bu eserde, aruzun *fe'îlâtün mefâ'ilün fe'îlün* kalıbı kullanılmıştır.

"Bihterîn-i fevâzil-i a'mâl
Ber-güzîn-i vesâyil-i âmâl"

dizeleriyle başlayan mesnevinin ilk 19 beyti, mukaddime özelliği taşımaktadır. Şair bu bölümde mahlasını ve ebced hesabıyla eserin yazıldığı tarihe de işaret eden eserin adını bildirmiştir:

"İsmi olsun **Hulâsatü'l-Ahkâm**
Sâl-i târîhin eylesün i'lâm" (18. beyit)

Şair ayrıca bu bölümde eserin tertip özelliklerini de açıklamıştır. Buna göre her beyit içerisinde bir sûreyi ele aldığını, beytin başındaki bir ya da birkaç harfle o sûrenin âyet sayısını kaydettiğini bildirmiştir. Mesnevîde asıl konuya, "İbtidâ Kerden Beyân-ı Suver" başlığı altında geçilmektedir.

"Güş kıl nush u pend-i mâhazarı
Diñle bir bir esâmî- suveri

Zahm-ı cân-gâh gam-ile çünki ziyân
Olagör cümle işde *Fâtiha*-hvân

Vefr ü servet dilersen étme şere
'Ayn-ı sûd oldı sûre-i *Bakara*" (20.-22. beyitler)

dizeleriyle başlayan bu bölümde her beyitte bir sûre ele alınarak sûrenin anlamı ve havâssı ile bağlantılı öğütler verilmektedir. Bu yönüyle bir nasihat-nâme özelliği de taşıyan eserin tek yazma nüshası: Ankara Millî Ktp.,

Yazmaları, No: 06 Mil Yz A 810/3, vr. 22^a-25^b. Eser, yeni harflerle yayımlanmıştır (Özkat 2016: 195-246).

3. Şairi belli olmayan mesnevi tarzında düzenlenmiş 17 beyitlik bir **Suver-i Kur'ân Manzûmesi** de aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır.

*“Âyet-i Kur'ân olupdur altı biñle altı yüz
Dahı artık dir-iseñ kimse diyemez saña söz*

*Sûreler oldu yüz on dört kavil eşherde tamâm
Fâtiha hem Şâfiye sûre-i hamde didi nâm”*

dizeleriyle başlayan, çok miktarda vezin ve imlâ hataları içeren manzûmenin tek nüshası vardır.

4. Elbistanlı Ahmed Hayâtî Efendi (d. H. 1265/1751-2 – ö. 13 Safer 1229/3 Şubat 1814), **Risâletü fi 'Adedi's-Süver ve Ba'zı Ahvâli'l-Kırâ'e (Risâle fi-Adedi's-Suver)**: Makalemizin konusunu oluşturan, sûrelerin âyet sayılarına göre gruplandırılarak ele alındığı 69 beyitlik eseri, her ne kadar mesneviler grubu içerisine dâhil etmiş olsak da aslında çok farklı bir yapıya sahiptir. Eserin büyük bölümünde beyitler “elif” harfiyle musarra tarzda kafiyelenmiştir. Şairin neden böyle bir yöntem seçtiği meçhulümüzdür. Ancak bu tür bir yöntemle yazılmış bir eserle ilk kez karşılaştığımı itiraf etmeliyim. Eser, sonraki bölümlerde Ahmed Hayâtî'nin hayatı ve eserleri ile birlikte ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır.

Ahmed Hayâtî Efendi'nin Hayatı:¹¹

Ahmed Hayâtî Efendi, H. 1265/1751-2 yılında Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde doğmuştur. Soyu Hz. Hüseyin'e dayanan Ahmed Hayâtî'nin ataları, 1400'lü yılların başında Dulkadiroğulları döneminde bu bölgeye gelerek yerleşmiştir. Babası, Elbistan Müftüsü Ahmed Efendi'dir. Elbistan'da nakib ve çelebi olarak halkın sevgisini kazanmış oldukça kültürlü bir aile ortamında büyüyen Ahmed Hayâtî, eğitiminin ilk bilgilerini dedesinden, babasından ve büyük amcasının oğlu Hacı Ömer Efendi'den almıştır. Elbistan'da devrin

¹¹ Ahmed Hayâtî Efendi'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi verilirken, Ömer Hakan Özalp'in *Tuhfe Şârihi Hayati Ahmed Efendi* (2010) adlı kitabı ile Özlem Şahin tarafından hazırlanan doktora tezinden (2016) geniş ölçüde yararlanılmıştır. Müellifin hayatı ve eserleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmek için bu kaynaklara bakılabilir.

tanınmış hocalarından aldığı derslerle eğitimini ilerletirken diğer yandan da yine müftülük makamında bulunan dedesinin fetvalarını kaydetmekle meşgul olmuştur. Vakfettiği kütüphanesindeki bazı kitaplarının H. 1196/1781 tarihinde bizzat kendisi tarafından İstanbul'da Sultan Abdülhamid ve Hamidiye medreselerinde istinsah edilmiş olması bir dönem eğitim için İstanbul'a gittiğini kanıtlamaktadır. Ancak İstanbul'da ne kadar kaldığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Dedesinin ölümünden sonra 30'lu yaşlarda Elbistan müftülüğünü üstlenen Ahmed Hayâtî, on yıl kadar bu görevi sürdürmüştür. *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*'ni bu dönemlerde kaleme almış olan Hayâtî, bir ara Halep'e de seyahat etmiştir. Bu seyahatinin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir.

H. 1211/1796-7 yılında oğlu Şeref Halil Efendi dünyaya gelmiş, aynı yıl içerisinde de dedesini kaybetmiştir. Dedesinin ölümü üzerine Elbistan müftülüğü görevinden ayrılmış, bölgedeki birtakım karışıklıklar nedeniyle yaşamını Halep'te sürdürmüş, burada eğitimini ilerletmiş, Mayıs 1798'de hacca gitmiş, dönüşünde bir müddet Elbistan'da kaldıktan sonra 1799 başlarında İstanbul'a hareket etmiştir. *Tehâfüt-i Müstahre*ce adlı eserini bu yolculuk sırasında kaleme alan Hayâtî, İstanbul'da da *İthâfû'l-Cenne* ve şerhini yazarak Sultan III. Selim'e sunmuştur. Eğitim ve öğretimle ilgili bu son eserinin medreselerde ders kitabı olarak okutulması üzerine şöhreti daha da yayılmış, daha önce yazdığı halde, ulemanın tepkilerinden çekindiği için ortaya çıkaramadığı Arapça bu risâlesini Türkçeye tercüme ederek, aslı ile birlikte Sultan III. Selim'e sunmuştur (H. 1214/1799-1800).

H. 1215/1800 yılında *Tuhfe-i Vehbî Şerhi*'ni İstanbul'da bastıran Ahmed Hayâtî, H. 1224/1809 yılında atandığı Saraybosna kadılığına kadar İstanbul'da Ayasofya Medresesi müderrisliği ile Sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa'nın hocalığı görevlerini sürdürdü. Saraybosna kadılığı bir yıl sürmüştü, dönüşünde (H. 1225/1810), İstanbul'da Köprülü Dârülhadis Medresesi müderrisi olmuştur. *Kasidetü'n-Nûniyye* adlı Arapça manzûmesi bu dönemin ürünüdür. H. 1226/1811 yılında Sultan II. Mahmud tarafından Bağdat kadılığına atanan Ahmed Hayâtî Efendi, oğlu Hayâtizâde ile gittiği Bağdat'ta iki yıl görev yapmıştır. Burada *Nuhbe-i Vehbî*'yi şerh etmeye başlamış, H. 2 Rebiülâhir 1228/6 Mart 1813 tarihinde Bağdat'tan ayrılarak Elbistan'a gelmiştir (H. 28 Cemâdiyelâhir 1228/28 Haziran 1813).

Beş ay kadar memleketinde kalan Hayâtî, *Risâletü'l-Vehhâbiyye* adlı eseri ile ilgili araştırma yapmakla uğraşmış, kitaplarını bir kütüphane kurarak vakfetmiş ve H. 12 Zilkade 1228/6 Kasım 1813 tarihinde oğlu Hayâtizâde ile

birlikte başladığı İstanbul yolculuğunu H. 12 Muharrem 1229/4 Ocak 1814 tarihinde tamamlamıştır. Burada felç geçiren Ahmed Hayâtî Efendi, H. 10 veya 13 Safer 1229 (31 Ocak veya 3 Şubat 1814) tarihinde vefat etmiştir.

Oğlu Hayâtizâde Halil Şeref Efendi, babasının ölümüne şu tarihi düşürmüştür:

Tefe'ülümde Şeref çıktı *bir* güzel târîh

Hayâtî buldı hayât-ı ebed cinân içre (حياتی بولدی حیاتِ ابد جنان ایچره)¹² 1229

Mezarı, Karacaahmet'te Nuhkuyusu civarındaki “Seyyid Ahmed Deresi” denilen kabristanda, “Ayasofyalılar” haziresinde bulunmaktadır.

Biri kız, üçü erkek dört çocuk babası olan Hayâtî'nin en küçük oğlu Seyyid Şeref Halil Efendi (d. H. 1211/1796-97 – ö. H. 1267/1850-51) ile onun oğlu (dedesinin adını taşıyan) Hayâtizâde Ahmed Efendi (ö. H. 1307/1889-90 ?) de o yörenin tanınmış ilim adamlarındandır.

Hayâtizâde Şeref Halil Efendi; Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerinin¹³ yanı sıra babası Ahmed Hayâtî'nin ölümüyle yarım kalan *Nuhbe-i Vehbî Şerhî*'ni tamamladığı gibi *Rûhü'l-Edeb* adlı Arapça-Türkçe manzum sözlük (Kılıçarslan 2020: 689-728) ve astronomi konularında *Efkârü'l-Ceberût fi Tercemeti Esrârî'l-Melekût* (Yılmaz 2018: IV+375) adlı eserlerin de müellifidir. Arapça dilbilgisi konularına yoğunlaşmış olan torun Hayâtizâde Ahmed Hayâtî Efendi ise özellikle 1872 yılında tamamladığı Arapçadan Türkçeye bir isim tamlamaları dizini olan 4 ciltlik *Ravzatü'l-Eşrâf fi'l-Muzâfun İleyh ve'l-Muzâf* adlı eseri ile kendisini kanıtlamış bir ilim adamıdır.

Eserleri:

Türkçe ve Arapça olarak dil, edebiyat, mantık, kelâm gibi pek çok konuda eser kaleme almış Ahmed Hayâtî Efendi'yi âlimliğinin yanında bir şair olarak da anmak gerekmektedir. Vakfettiği 400 civarında kitaptan oluşan kütüphanesi de onun ilme ne derece önem verdiğinin bir işareti olsa gerek. Eser yazmayı yaşamının bir parçası gibi algılayarak zamanının her anını verimli bir şekilde kullanmayı bilen Ahmed Hayâtî, memleketi Elbistan ve seyahat ettiği Halep ve İstanbul gibi şehirlerde sürdürdüğü yazma faaliyetlerini yolculuk esnasında

¹² Bu, ta'miyeli bir tarihtir. İkinci dizinin bütün harflerinin toplamı 1230 etmektedir. Birinci dizedeki “çıkı bir” ifadesine göre 1230'dan “bir” çıkardığımızda 1229 kalır ki bu da 1814'e karşılık gelmektedir.

¹³ Divân'ının Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu, No: 109'da kayıtlı olduğu (Dikici 2005: 38) bildirilmişse de bu esere ulaşmak mümkün olmamıştır.

konakladığı mekanlarda da devam ettirmiştir. Çok yönlü bu müellifin eserlerini dil açısından tasnif ederek şöyle sıralayabiliriz:

A. Arapça Eserleri:

1. Hâşiye 'alâ Şerhi Risâleti'l-Kıyâsi'l-Mûseviyye (*Hâşiye-i Kıyâs-ı Mûsevî li'l-Hayâtî el-Mar'aşî*): Mûsâ b. Abdullah el-Pehlivânî et-Tokâdî (ö. H. 1133/1721)'nin *Risâletü'l-Kıyâs* adlı mantıkla ilgili bir-iki sayfalık eserine Muhammed b. Mustafa Erzurûmî (ö. H. 1240/1824'ten sonra) tarafından yapılan şerhi¹⁴ üzerine yazılmış Arapça bir hâşiyedir. Nüshası: (*Haşiye alâ Şerh-i Kıyâsiyet-i Mûsâ el-Pehlivânî*), Süleymaniye Ktp., Kasıdecizade, No: 499, 18 vr. (İstinsah tarihi: H. 1267/1850).

2. el-Kasîdetü'n-Nûniyye fi'l-Mantık ve'l-Âdâb (*Risâle fi 'İlmi Âdâbi'l-Bahs*): Hayâtî Ahmed Efendi'nin H. 1225/1810 yılında Köprülü Dârülhadis Medresesi'nde müderris iken mantığın önemi ve gerçeğin ortaya çıkması amacıyla yapılacak tartışmaların esasları üzerine yazdığı Arapça bir kasidedir. *Manzûmetü'n-Nûniyye* olarak da anılan bu eser, yapılacak tartışmaların usul ve esaslarını içermektedir. Kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan eserin bazı nüshaları: 1. (*el-Kasîdetü'n-Nûniyye fi'l-Mantık ve'l-Âdâb*) İzmir Milli Kütüphane, No: 1887/5, vr. 37^a-41^b (Müellif hattı); 2. (*Risâle fi-İlm-i Âdâbi'l-Bahs*) Ankara Milli Ktp. No: 06 Mil Yz FB 599, vr. 1^b-5^b; 3. (*Manzûmetü'n-Nûniyye*) Ankara Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 06 Hk 2367, vr. 2^b-7^a; 4. (*Manzûmetü'n-Nûniyye*) Ankara Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 06 Hk 2368/2, vr. 19^a-24^b (Müellif hattı olabilir). Bu kaside, daha sonra bizzat kendisi tarafından yine Arapça olarak şerhedilmiştir: (*Şerhu Manzûmetü'n-Nûniyye*) Ankara Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 06 Hk 2368/1, vr. 1^b-19^a.

3. Er-Risâle li'l-İrâdeti'l-Cüz'iyye / Risâle fi Beyânı Efâli'l-İbâd: “Adından da anlaşılacağı üzere, kelâm problemlerinden biri olan irade-i cüz'iyye ile kudret, kesb ve insanın fiileri konularının ele alındığı ve Mutezile, Kaderiye, Eş'arî gibi mezheplerin bu husustaki görüşlerinin tartışıldığı iki sayfalık Arapça, yazma bir eserdir.” (Özalp, 2010: 179) Eserin iki nüshası bulunmaktadır: (*er-Risâle li'l-İrâdeti'l-Cüz'iyye*) Ankara Milli Ktp., Samsun Vezirköprü İlçe Halk Ktp. Koleksiyonu; No: 55 Vezirköprü 665/1, vr. 1^b-2^a

¹⁴ Nüsha sayısı oldukça fazla olan bu eserin bazı nüshaları: Ankara Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Kol., No: 06 Hk 2422, vr. 1^b-12^a; Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Ktp. No: 21 Hk 958/9, vr. 190^b-196^a (İstinsah tarihi: H. 1245/1829).

(İstinsah tarihi: H. 1236/1820-21); (*Risâle fî-Beyân-ı Ef'âli'l-ibâd*) Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Ktp. Koleksiyonu, No: 06 Hk 2366/2, vr. 89^b-90^a (Müellif hattı olabilir).

4. Tanzîrû'l-Meymûne li'l-Hayâtî el-Elbistanî: Varlığını, oğlu Hayâtizâde'den öğrendiğimiz¹⁵ bu eser, İmâm-ı Âzam'ın *Kasîde-i Meymûnesi*'ne¹⁶ yazdığı 53 beyitlik Arapça nazîredir. Bir nüshası: (*Muhtelif Kasîdeler*), Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. Maraş Hafız Ali Efendi Yazma Eserler Ktp. Koleksiyonu, DN Yz 35a-b, vr. 38^a-39^b.¹⁷

B. Önce Arapça Olarak Yazıp Sonradan Türkçeye Çevirdiği ya da Şerh Ettiği Eserleri:

1. Tehâfüt-i Müstahrece: Kıyâmet ve alametlerine tarih biçen, Mehdi'nin ortaya çıkışına dair birtakım kehanetlerde bulunan istihraçları reddetmek amacıyla kaleme aldığı bu eserini, H. 1213/1798-99 tarihinde Elbistan'dan İstanbul'a giderken yolda yaşadığı bir olay üzerine ve seyahati esnasında yazmıştır. Ortalıkta dolaşan birtakım istihraçlardan dolayı cinnet geçirerek karısını ve çocuklarını kesmeye kalkışan bir kişinin bu hâline şahit olan Hayâtî, bu tür istihraçların tutarsızlığını ve ciddiye alınmaması gerektiğini delilleriyle açıklamıştır. Önce Arapça olarak yazdığı bu eserin beğenilmesi üzerine, H. 1214/1799-1800 yılında Türkçeye tercüme etmiştir. Sultan III. Selim'e sunulan eser; bir mukaddime (giriş), bir makale (bölüm) ve bir hâtîme (sonuç) bölümünden oluşmaktadır. Makale bölümünde, kıyametin ne zaman kopacağına Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini aklî ve naklî delillerle açıkladıktan sonra bu konuda karşılaşılan yedi soruyu cevaplandırmıştır. Müellifin Arapça olarak yazdığı *Tehâfüt-i Müstahrece*'nin bir nüshasına ulaşamamış olsa da Türkçe tercümelerinin -müellif hattı olması muhtemel- bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Hazine, No: 1701, 27 vr.), diğer bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hacı Mahmud Efendi, No: 4274, 16 vr.) bulunmaktadır. Bu eseri, Ahmed Hayâtî'nin hayatı ve diğer eserlerini de kapsayan geniş bir inceleme ile birlikte Latin harflerine aktarılmış ve yayımlanmıştır (Özalp: 2010).

¹⁵ *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî*, İstanbul Ü. Nadir Eserler Ktp., No: nekty05773, vr. 2^b; Hayâtizâde Halîl Şeref Ef., (*Risâle fî Terceme-i Hâl-i Ahmed Hayâtî ve Beyân-ı Dâr-ı Kütübühî*), Ankara Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Ktp., No: 06 Hk 2975, vr. 3^a.

¹⁶ Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, No: 05 Ba 1142/2, vr. 25^{ab}; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., No: 19 Hk 3764/2, vr. 6^a-8^b; Konya Bölge Yazma Eser Ktp. Burdur İl Halk Ktp. Koleksiyonu, No: 15 Hk 435/9, vr. 49^b-50^b.

¹⁷ Kasidenin tıpkıbasımı için bkz. (Özalp 2010: 148-151)

2. İ'sâfû'l-Minne fi Şerhi İthâfî'l-Cenne: H. 23 Zilkade 1211/20 Mayıs 1797 tarihinde Arapça olarak yazmış olduğu *İthâfû'l-Cenne* adlı eserini, "*İ'sâfû'l-Minne fi Şerhi İthâfî'l-Cenne*" adıyla Türkçe şerh etmiştir. Şerhi ile birlikte III. Selim'e sunulmuş olan bu Arapça eser, bir mukaddime (giriş), iki makale (bölüm) ve bir hâtimedden (sonuç) meydana gelmektedir. Mukaddimedede ders ve tadrîs bilgisinin tanımı, konusu, gayesi ve faydasından bahsedilmektedir. Yedi fasıldan oluşan birinci makâlede (bölümde) öğrenme meselesi, ikinci makalede öğretim yöntemleri ele alınmış, hâtime (sonuç) bölümünde ise konuyla ilgili diğer meseleler üzerinde durulmuştur. *İthâfû'l-Cenne* adlı Arapça eserinin nüshası: Ankara Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 06 Hk 2511, vr. 1^b-35^b. Türkçe şerhin nüshaları: Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi, No: 272, 57 vr.; Ankara Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 06 Hk 2366/1, vr. 1^b-86^b.

C. Türkçe Eserleri:

1. Manzum Sözlük Şerhleri:

a. Şerh-i Tuhfe-i Vehbî: Tam adı *Şerhu Tuhfeti'l-Manzûmeti'd-Dürriyye fi Lugati'l-Fârisiyye ve'd-Deriyye* olan eser, Sünbülzâde Vehbî'nin H. 1197/1783 yılında kaleme aldığı elli sekiz kıtadan oluşan 882 beyitlik *Tuhfe-i Vehbî* adlı Farsçadan Türkçeye manzum lugatının Türkçe şerhidir.¹⁸ Sünbülzâde Vehbî'nin bir mektup göndererek bizzat yaptığı istek üzerine Ahmed Hayâtî'nin Elbistan'da hazırladığı bu şerh, H. 6 Ramazan 1206 (30 Nisan 1792) tarihinde tamamlanarak dönemin sadrazamı Koca Yûsuf Paşa'ya sunulmuştur. Önce sözcüklerin yazımı ve okunuşu ile ilgili bilgiler verilmiş, sonra da her sözcük tek tek açıklanmıştır. Açıklanan sözcüklerin Türkçe ve Farsça karşılığının yanı sıra Arapça ve Rumcadaki karşılıkları da verilmiştir. Türkçe kökenli sözcüklerde ise Çağatayca karşılıkları ile birlikte etimolojik açıklamalarda bulunulmuştur. Sözcükler tür ve yapı açısından incelenmiş, fiillerin geçmiş ve gelecek zaman çekimleri yapılmış, sözcüklerin eş ve zıt anlamlarının verilmesinin yanında vezni de bildirilmiştir. Yazma nüshalarından bazıları: Adana İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 01 Hk 702, vr. 1^b-457^a; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. Yazmalar Böl., Ayniyat No: 47005, Yer No:

¹⁸ *Tuhfe*'ye şerh yazanlardan biri de Ahmed Hayâtî'nin Kahramanmaraş'a yerleşen akrabalarından Çelebi-zâde İlmî Ali Efendi(ö. Ağustos 1813-Haziran 1814 arası)'dir. İlmî Ali Efendi'nin H. 1224/1809-10 yılında *Nazm-ı Bedî'* adıyla kaleme aldığı Farsça-Türkçe manzum sözlüğünün 101. beytinde bildirilmektedir: "*Reh-i nâ-reftelele gitmiş iken / Tuhfe-i Vehbî'yi şerh etmiş iken*". İlmî Ali Efendi'nin *Nazm-ı Bedî'* adlı eseri, geniş bir inceleme ile tanıtılmıştır (Gözütok 2016: 127-148).

36833, vr. 1^b-209^b;¹⁹ Bosna Hersek Gazi Hüsrev Ktp. Türkçe Yazmaları, No: R. 3859, 250 vr.; Manisa İl Halk Ktp. No: 45 Hk 3548, 319 vr.; Süleymaniye Kütüphanesi Köprülü Koleksiyonu, No: 34 Ma 681, 245 vr.; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Emanet Hazinesi, No: 2051, 256 vr.

Eserin ilk baskısı, Ahmed Hayâtî daha hayatta iken H. 27 Muharrem 1215 (20 Haziran 1800) tarihinde İstanbul'da yapılmıştır (Dâru't-Tıbbâ'ati's-Sultaniyye). Daha sonra eserin pek çok baskısı yapılmıştır (İstanbul 1219, 1237, 1246, 1251, 1255, 1266, 1286, 1303; Kahire 1254, 1271, 1272). Eserin o dönem medreselerinde ders kitabı olarak okutulan şerh kaynaklarından biri olması, yazma ve basma nüshalarının sayısının artmasında önemli rol oynamıştır. Bu eser üzerine Özlem Şahin tarafından bir doktora (Şahin 2016: XXII+1385), Nalan Kutsal tarafından da bir yüksek lisans (Kutsal 2017: IX+452) tezi hazırlanmıştır.

b. Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: Şâhidî'nin Farsça-Türkçe manzum sözlüğünün Ahmed Hayâtî tarafından şerh edildiği bilgisi, kendisinin *Şerh-i Tuhfe-i Vehbî* adlı eserinde bildirildiği (Şahin 2016: 92) gibi aynı zamanda Fatîm Dâvûd'un *Hâtîmetü'l-Eş'âr* adlı tezkiresinde (Fatîm Dâvûd 1271: 78) ve oğlu Hayâtîzâde Halîl Şeref Efendi tarafından aktarılan bilgiler arasında da yer almaktadır. Hayâtîzâde, babasından böyle bir eseri olduğunu duyduğunu fakat eseri görmediğini ifade etmektedir.²⁰ Eserin bugüne kadar bir nüshasına ulaşılamamıştır.

c. Şerh-i Nuhbe-i Vehbî: Sünbülzâde Vehbî'nin *Nuhbetü'l-Luga* adlı Arapça-Türkçe manzum lugatını Bağdat'ta bulunduğu sırada Türkçe olarak şerh etmeye başlayan Hayâtî, eserin ancak 146 beyitlik dibâcesiyle seksen iki kıtasının şerhini yapabirmiştir. Ömrü vefa etmediği için ölümüyle yarım kalan bu eseri oğlu Hayâtîzâde Halîl Şeref Efendi, H. Muharrem 1261/Ocak 1845'te tamamlayıp Sultan Abdülmecid'e takdim etmiştir. Hayâtîzâde hattıyla H. 1267/1851 tarihli bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde mevcuttur (TY, No: 5773, 260 vr.).

2. Lugat-i Hayâtî: Hayâtîzâde'nin verdiği bilgilere atfen Ahmed Efendi'nin, *Lugat-i Hayâtî* adlı bir eseri daha olduğu (Akpınar 1998: 15) söyleniyorsa da Hayâtîzâde'nin hangi eserinde bu lugatinden bahsedildiği kaydedilmemiştir.

¹⁹ https://yazmalar-divinity.ankara.edu.tr/yazmalar/36833_14-1269945.pdf

²⁰ *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî*, İstanbul Ü. Nadir Eserler Ktp., No: nekty05773, vr. 2^b; Hayâtîzâde Halîl Şeref Ef., *Risâle fî Terceme-i Hâl-i Ahmed Hayâtî ve Beyân-ı Dâr-ı Kütübühî*, Ankara Milli Ktp. Adnan Ötügen İl Halk Ktp., No: 06 Hk 2975, vr. 3^a.

Bugüne kadar bir nüshası elde edilememiş ve başka hiçbir kaynak tarafından doğrulanmamış bu eserin varlığını ihtiyatla karşılıyoruz.

3. Risâletü fî 'Adedi's-Süver ve Ba'zı Ahvâli'l-Kırâ'e (Risâle fî-Adedi's-Suver): Yalnızca Amasyalı Âkifzâde Abdürrahim (*Kitâbu'l-Mecmû'*, 172) ve Bağdatlı İsmail Paşa (1951: 183) tarafından zikredilen ve bugüne kadar nüshasına ulaşılamamış olan 69 beyitlik Türkçe manzûmenin bir nüshası tarafımızdan tespit edilerek bu makalenin sınırları içerisinde incelenmiştir.

4. Küçük Çaplı Türkçe Şiirleri:

a. Kasîde-i Reyhâniyye / Manzûme-i Hayâtî: Elbistan'dan çıkararak Maraş-Antep üzerinden Halep'e gidişini konu alan 76 beyitlik Türkçe bir kasidedir. H. 'Aşr-ı âhir Ramazân-ı Şerif 1206/12-21 Mayıs 1792 tarihinde Antep'te müftü Ali Efendi'nin evinde tamamladığı bu kasidede yolculuğu sırasında ve Halep'te gördüklerinden bahsetmekte, kıymetinin bilinmediğinden şikâyet etmektedir.

*“Şehr-i Elbistân'dan itdük geçen mâh-ı 'ubûr
Mar'aş-ı dil-keşe râh-ı râstımız itdi mürûr*

*Gelüp andan dahi mahrûse-i 'Ayıntâb'a
Eyledik anda ikâmet nice eyyâm u şuhûr”*

dizeleriyle başlayan, manzum seyahatnâme (menâsik) türü içerisinde değerlendirilebilecek eserin müellif hattı ile kaydedilmiş bir nüshası vardır: Ankara Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Yazmaları, No: 06 Hk 1447/2(a), vr. 36^b-38^a. Manzûme, Ömer Hakan Özalp tarafından tıpkıbasım ve yeni harflerle yayımlanmıştır (2010: 98-113, 178-179).

b. Muhtelif Kasîdeler: Bu grup içerisinde yer alan beş kaside, “Muhtelif Kasîdeler” adıyla Konya Bölge Yazma Eser Kütüphanesinde muhafaza edilen Hafız Ali Efendi Yazma Eser Ktp. Yz 35a-b demirbaş numaralı yazma içerisinde yer almaktadır (Özalp 2010: 113).

I. *Bağdat Kadısı Olduğunda Yazdığı Kaside:* H. 15 Zilhicce 1227/19 Aralık 1812 tarihinde tamamladığı 23 beyitlik bir kasidedir. “Yâ Mu'în” başlığı altındaki ve münâcât türündeki bu kasidede zamanın olumsuzlukları dile getirilerek Allah'tan yardım dileğinde bulunmaktadır. Yazma nüshası: Hafız Ali Efendi Yazma Eser Ktp. Yz 35a-b, vr. 39^b-40^b.

*“El-Hamdü li-men veffekana's-şer'i bi-iz'ân
Ve's-şükrü li-men evresenâ mülk-i Süleymân”*

dizeleriyle başlayan kaside, tıpkıbasım ve yeni harflerle yayımlanmıştır (Özalp 2010: 113-119).

II. *Bağdat, Basra ve Şehr-i Zor Muhafızı Vezir Abdullah Paşa'ya Yazdığı Kaside*: H. 30 Zilhicce 1227/4 Ocak 1813 tarihinde tamamladığı 29 beyitlik bir kasidedir. Yazma nüshası: Hafız Ali Efendi Yazma Eser Ktp. Yz 35a-b, vr. 40^b-41^b ve 48^a.

*“Bârekallâh bu mu'allâ Âsaf'ın sa'd-ı ahteri
Nusretiyle şâd olup 'âlem bütûn gamdan beri”*

dizeleriyle başlayan kaside, tıpkıbasım ve yeni harflerle yayımlanmıştır (Özalp 2010: 119-126).

III. *Yûsuf Ziyâ Paşa'ya Yazdığı Kaside*: H. 7 Muharrem 1228/10 Ocak 1813 tarihinde Bağdat'ta tamamladığı 61 beyitlik bu kasideyi, talebesi ve dönemin sadrazamı Yûsuf Ziyâ Paşa'ya yazmıştır. Yazma nüshası: Hafız Ali Efendi Yazma Eser Ktp. Yz 35a-b, vr. 48^a-49^b.

*“Habbezâ Hazret-i Fahrü'l-vüzerâ
Ya'nî ser-tâc-ı cemî'ü'l-küberâ”*

dizeleriyle başlayan kaside, tıpkıbasım ve yeni harflerle yayımlanmıştır (Özalp 2010: 126-137).

IV. *Bağdat Vâlisi Es'ad Paşa'ya Yazdığı Kaside*: Es'ad Paşa'nın Bağdat valiliğine atanmasıyla ilgili olarak üç dilde tarih düşürdüğü 18 beyitlik bu kasidesi, H. 23 Safer 1228/25 Şubat 1813 tarihinde tamamlanmıştır. Yazma nüshası: Hafız Ali Efendi Yazma Eser Ktp. Yz 35a-b, vr. 29^{ab}.

*“Habbezâ eyler likâna cümle 'âlem iştiyâk
Câhını tebrike cem' olmuş verâ bi'l-ittifâk”*

dizeleriyle başlayan kaside, tıpkıbasım ve yeni harflerle yayımlanmıştır (Özalp 2010: 137-141).

V. *Büyük Amcasının Oğlu ve Hocası Ömer Efendi'ye Yazdığı Kaside*: H. 19 Muharrem 1228/22 Ocak 1813 tarihinde tamamladığı 25 beyitlik bir kasidedir. Yazma nüshası: Hafız Ali Efendi Yazma Eser Ktp. Yz 35a-b, vr. 27^b-28^b.

*“Nazar kıl hâl-i dünyâyâ fenâsı günden eclâdır
Hudûs-ı 'âlemi müsbit dolu yer ü gök kazâyâdır”*

dizeleriyle başlayan kaside, tıpkıbasım ve yeni harflerle yayımlanmıştır (Özalp 2010: 141-147).

5. Risâle fî-Hesâb-ı Ebced: Türkçe olarak kaleme alınmış bu risâle, ebced hesabıyla ilgilidir. Risâle, 'temmetü'r- mensûbetü ile'l-Heyâtiyyeti'l- Mar'âşî-aleyhi rahmetü'l-melikü'l-kavî-harrarahû Mehmed Edib el-Kayserî afâ anhü'l-Bârî' sözleriyle bitmektedir. Eserin bir nüshası vardır: Kayseri Raşid Efendi Yazma Eser Ktp., No: 27017/61, vr. 178^b-179^b". (Özalp, 2010: 180)

6. Elbistan Hakkında Bir Risâle (Risâle fî Hakkı Elbistan): Elbistan'ın adı, sınırları, meziyetleri ve özellikleri ilgili bilgiler içeren bu eserin varlığını, oğlu Hayâtizâde Halil Şeref Efendi'nin matbu *Efkârü'l-Ceberût fî Tercümeti Esrârî'l-Melekût* adlı eserinde verdiği Arapça bilgilerden öğreniyoruz (1265: 153-154). Ayrıca Âkifzâde'nin *Kitâbü'l-Mecmû'*(s. 172)'unda ve Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyetü'l-Ârifîn*'inde (1951: I-183) de bu eserin adı anılmıştır. Eserin herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır.

7. Redd-i Vehhâbiyye: Yine Hayâtizâde'nin belirttiğine göre Ahmed Hayâtî, Haziran 1813'te Bağdat kadılığından Elbistan'a döndükten sonraki beş aylık süreyi bu konu üzerinde çalışarak geçirmiş, Elbistan'dan İstanbul'a giderken yolda yazmaya başladığı bu eserini İstanbul'a (2 Ocak 1814) varduktan sonraki bir aylık sürede de devam ettirmiş ancak eseri tamamlayamadan 10 Safer 1229 (1 Şubat 1814) tarihinde vefat etmiştir. Bu son eserinin nüshalarına da rastlanmamıştır.

8. Bir Daireyi İçeren Arapça-Türkçe Kasidesi ve Şerhi: Varlığını oğlu Hayâtizâde'nin *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî*²¹ ve *Risâle fî Terceme-i Hâl*,²² Âkifzâde'nin *Kitâbü'l-Mecmû'*²³ ve Fatîm Dâvûd'un *Hâtimetü'l-Eş'âr*²⁴ adlı eserlerinden öğrendiğimiz bu kaside ve şerhinin de herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır.

Fatîm Dâvûd'un *Hâtimetü'l-Eş'âr*'ında bir gazeli kaydedilmiş olan Ahmed Hayâtî'nin *Divân* sahibi olup olmadığı bilinmemektedir. Kaynaklarda Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri bulunduğu söylenmekte; *Şerhü Kaside-i Bâreke'r-Rahmân li-Hayâtî*, *Mecmû'a-yı Hayâtî Efendi*, *Hiz. Peygamber'i metheden şiirleri*

²¹ "ve bir dâ'reyi müştemil bir kaside-i bedî'ası vardır şerhiyle;" İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY., No: 5773, vr. 2^b. (Özalp 2010: 62 ve 186)

²² "Bir dâ'reyi müştemil, şerhiyle beraber bir kaside-i bedî'ası vardır." Hayâtizâde Halil Şeref Ef., *Risâle fî Terceme-i Hâl-i Ahmed Hayâtî ve Beyân-ı Dâr-ı Kütübühî*, Ankara Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Ktp., No: 06 Hk 2975, vr. 3^a. (Özalp 2010: 58 ve 187)

²³ Arapça verilen bilginin Türkçe tercümesi: "Şerhiyle beraber musanna', daireli bir kasidesi vardır." *Kitâbü'l-Mecmû' fi'l-Meşhûd ve'l-Mesmû'*, Fatih Millet Yazma Eserler Kütüphanesi, Ali Emiri, Arabi No: 2527 s. 172.

²⁴ "... bir dâ'reyi müştemil ma'a-terceme Arabiyyü'l-îbâre bir 'aded kasidesi olduğundan..." (Fatîm Dâvûd 1271: 78)

(Özalp 2010: 184), *Hülâsatü'l-Keyy* risâlesi (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. No: nekty00323, vr. 43^b-44^b) gibi eserlerinin de adları geçmektedir.

ĞAZEL

Haķıķat gülşeninde gül de bülbül gibi dër hū hū
 Kamunuñ maķşadı Haķ'dır gerek lā lā gerek lū lū

Gülistān-ı hüviyyetde ötüp hū hū diyen mürġān
 Ne hū hū dër ne yū yū dër ne bū bū dër ne hem cū cū

Ma'ārif bağçesinde bülbülüm diyen hezār ammā
 Kimi 'aķ 'aķ kimi taşlak kimi şaķrak kimi ķū ķū

Bu kesret 'āleminde sırr-ı vahdet bilmesi müşkil
 Bilir ancaķ aķālīm-i 'aķāyıkda gezen sū sū

Hayātī baħr-ı hayyīñ sāhil-i pāyānı var şanma

Ne bu cū cūya ġū ġū-veş de etseñ sū-be-sū nū nū (Fatīn Dāvūd 1271: 77)

Risâletü fi 'Adedi's-Süver ve Ba'zı Ahvâli'l-Kırâ'e (Risâle fî-Adedi's-Suver): Ahmed Hayâtî Efendi'nin sûrelerin ve her bir sûredeki âyetlerin sayısı, âyetlerin inzâli, Kur'ân-ı Kerîm'in tertîbi gibi konularla ilgili olarak kaleme aldığı bu eserin varlığından yalnızca iki kaynakta söz edilmektedir. Bunlardan ilki Amasyalı Âkif-zâde Abdurrahim Efendi(doğ. H. Rebîülevvel 1177/Eylül-Ekim 1763 – ö. H. 1223/1808)'nin "*Kitâbü'l-Mecmu' fî'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'*" adlı Arapça eseridir. Âkif-zâde Abdurrahim Efendi, son devir ricâlerinden gördüğü ve duyduğu 1113 âlimin hâl tercümelerini topladığı kitabında Ahmed Hayâtî'nin "*Risâle fî-Adedi's-Süver ve Ba'zı Ahvali'l-Kırâ'e*" adıyla bu eserini de anmıştır (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Arabi 2527, s. 172). İkinci kaynak ise Bağdatlı İsmail Paşa'nın "*Hediyetü'l-Ârifîn Esmâ'ül-Müellifîn ve Âsâru'n-Musannifîn*" adlı Arapça eseridir [(Müstensih: Muallim Kilisli Rıfat Bilge-İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal), İstanbul, 1951, Cilt: 1, s. 183]. Söz konusu eser, bu kaynakta da "*Risâle fî-Adedi's-Süveri'l-Kur'âniyye*" adıyla anılmıştır.

Manzûmenin Kayıtlı Olduğu Yazma:

Bugüne kadar ele geçirilemeyen Ahmed Hayâtî Efendi'nin bu eseri, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunan bir mecmua içerisinde kayıtlıdır (06 Mil Yz A 7499/3, vr. 15^b-17^b). Kütüphane kayıtlarında, "Saçaklı-zâde Mehmed b. Ebî Bekr Mar'aşî" adlı bir müellife atfedilen eserin adı da "Manzûme-i 'İlm-i Kur'ân" olarak gösterilmiştir. Eserin üzerinde herhangi bir başlık bulunmamasına rağmen muhtemelen içeriği göz önünde bulundurularak, yakıştırma yoluyla böyle bir adlandırma yapılmıştır. Mecmuada bu eserden önce kaydedilmiş fıkıhla ilgili Arapça eser ile sonrasına kaydedilmiş aruzla ilgili Türkçe eserin müellifi olan "Saçaklı-zâde Mehmed b. Ebî Bekr Mar'aşî", bu eserin de müellifi zannedilmiş olmalıdır. İstinsah tarihi bildirilmemiş olan eser, Mar'aşî Çelebi-zâde Muharrem Nâmî (ya da Dâ'î) adlı bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Söz başları ve cedvellerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Âbâdî bir kağıda talik hatla kaydedilmiş olan eserin bulunduğu yazma, (205x148 - 150x103 mm) ölçülerindedir.

Mecmuada kayıtlı olan diğer eserlerin büyük bir bölümü nesir hâlinde olup Arapçadır. Kütüphane kayıtlarını esas alarak mecmuada kayıtlı eserleri ve varak numaralarını şöyle sıralayabiliriz:

Sıra No	Yazma Varak No	Eserin Adı	Müellifi	Eserin Konusu	Eserin Dili
1	06 Mil Yz A 7499/1, vr. 1 ^b -3 ^b	Risâle fi İşbâti'l-Mülâzeme	Şa'ib b. Ahmed Karahisârî	Fıkıh	Arapça
2	06 Mil Yz A 7499/2, vr. 3 ^b -14 ^b	Risâle fi'l-Fıkıh	Saçaklı-zâde Mehmed b. Ebî Bekr Mar'aşî	Fıkıh	Arapça
3	06 Mil Yz A 7499/3, vr. 15 ^b -17 ^b	(Risâle fi-Adedi's-Suver)	Elbistanlı Ahmed Hayâtî Efendi	Kur'ân İlmi (Kur'ân Tertibi)	Türkçe
4	06 Mil Yz A 7499/4, vr. 18 ^a -22 ^a	Lubbü'l-Arûz	Saçaklı-zâde Mehmed b. Ebî Bekr Mar'aşî	Arüz	Türkçe

Manzûmenin Şekil Özellikleri:

Ahmed Hayâtî'nin aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme aldığı Kur'ân-ı Kerîm sûreleri (*Suver-i Kur'ân*) ile ilgili manzûmesi, 69 beyittir. Türün Türk edebiyatındaki örneklerini nazım şekillerine göre gruplandırırken mesnevi tarzı olanlara dâhil ettiğimiz bu manzûmeyi, aslında Klasik Türk edebiyatına ait hiçbir nazım şekli ile bire bir örtüştürmek mümkün görünmemektedir. Eserin tevhid içerikli beyitlerle başlayan ve daha sonra kendisi ve eseri hakkında bilgi verdiği ilk 9 beyitlik kısmı mesnevî özellikleri taşıırken; bir *mukaddime* (11-23. beyitler), üç *bâb* (24-32, 33-56, 57-62. beyitler) ve bir *hâtîme* (63-69. beyitler) şeklinde düzenlenmiş diğer bölümlerde beyitler (10, 23, 24, 32, 33, 56, 57, 62, 69. beyitler hâriç) "elif" (ل) harfiyle biten musarra bir kafiye yapısına sahiptir. Manzûmede kafiye açısından istisna

olarak gördüğümüz 9 beytin altısı (10, 23, 32, 56, 62, 69), bölümler arasında geçişi sağlayan ve “vasıta beyti” olarak değerlendirilecek niteliktedir. Bunların tamamında ilk dizelerde manzûmenin vezni kaydedilmiş, biri (10. beyit) hâriç diğer beyitlerde ise ikinci dizeler, manzûmenin musarra olarak kafiyeli diğer dizeleriyle uyumlu olacak şekilde kafiyelendirilmiştir:

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Hâk Te‘âlâ rahmet etsün biz gedâ-râ añsızın (10. beyit)

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Na‘le bir dem rākib olsañ gök yakın yerden dilâ (23. beyit)

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Zevk-i dünyâ bî-vefâ kim ‘âkıbet âhir fenâ (32. beyit)

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

‘Işk-ı hâlet fikr-i fiñnat erverâ ber-mübtelâ (56. beyit)

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Râhatuñ halvetde ‘uzlet eyle rahmet bul dilâ (62. beyit)

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

*Der **Hayâtî** vēr şebâtı yâ İlâhî yâ Hudâ* (69. beyit)

Kafiye açısından farklılık arz eden üç beyit (24, 33, 57) ise “bâb” olarak adlandırılmış bölümlerin ilk beyitleridir:

Bâb-ı evveldür mübeyyen bil yüzüñ mâ-fevķini

Bî-başar bilmez bu nazmıñ şevķ-i maķvî zevķini (24. beyit)

Bâb-ı şânîdir muķarrir ‘aşr ilen yüz beynini

Kim bu bâbı hıfz iderler sürmelerler ‘aynını (33. beyit)

Bâb-ı şâlişdir müfessir diñle ‘aşrıñ ba‘dını

Fâzıl etsiñ Hâk Te‘âlâ tãlibanıñ fehmini (57. beyit)

Görüldüğü gibi bu üç beyit de musarra olarak düzenlenmiş ama diğer beyitlerin kafiyeli olan son sesleri “elif”le (ل) bitmesine rağmen bu beyitlerde kafiyeli sesler “ye” sesidir.

Manzûmede biri elif-bânın ilk, diğeri son harfi olan iki sesin tercih edilmesinin özel bir anlamı var mıdır bilmiyoruz. Şairin, eserinde tercih ettiği bu durumu açıklayan bir ifadeye yer verilmemiş olsa da “elif” harfinin başlangıç, “ye” (ع) harfinin son ses olması nedeniyle devriyye anlayışı ile ilişkilendirilmiş olabilir. Şairin “elif” (ل) harfini kafiye yapmasında -muhtemelen- “vahdet” anlayışının “elif” harfinde sembolleşen dinî ya da tasavvufî anlamı da rol oynamış olabilir. Manzûmenin kendine özgü bu kafiyelenişi bakımından “Elifiyye” olarak adlandırılması da mümkün görünmektedir. Klasik Türk edebiyatında musarra gazellerle karşılaşmak çok sık rastlanılan bir durum olmasa da yine de imkan dâhilindedir. Ancak 60 beyit uzunluğunda musarra bir manzûme ile muhtemelen ilk kez karşılaşmaktadır.

Manzûmenin İçerik Özellikleri:

Ahmed Hayâtî'nin şekil açısından farklılık gösteren bu eseri, yöntem açısından da türün diğer örneklerinden farklılık göstermektedir. Bu türe ait manzûmelerde sûreler, genellikle Kur'ân-ı Kerîm'deki tertip sırasına göre ele alınırken Ahmed Hayâtî'nin eserinde âyet sayılarına göre değerlendirilmiştir. Didaktik özellikleri ön planda tuttuğu için edebî açıdan çok fazla bir önem arz etmeyen bu eser,

“Hamd-i bî-ḥad şükr-i bî-red ferd-i kâmil Rabb-râ
Zîkr-i bî-sed fikr-i ḥâlet berr ü Eḥad ḥubb-râ”

dizeleriyle başlamaktadır. Tevhid nitelikli iki beytin ardından şairin kendisi ve eseri hakkında bilgi verdiği 9 beyitlik giriş bölümünde, aslının Elbistanlı olduğunu, Allah'ın ona kazandırdığı marifetlerle “ma'rifet bustāniyem” diyecek kadar donandığını, İsminin Ahmed, mahlasının “Hayâtî” olduğunu, Süyûtî'nin *İtkân* adlı eserinden yararlanarak bu manzûmesini kaleme aldığını, bir *mukaddime*, üç *bâb* ve bir *hâtîme* olmak üzere eserini beş fasıl (bölüm) üzerine düzenlediğini bildirmiştir.

Ba'de ḥamdin diñle aşlım şehr-i **Elbistāniyem**
Her ma'ārif vèrdi Mevlā ma'rifet bustāniyem (3. beyit)

İsmim **Aḥmed** maḥlaşımdır bil **Ḥayâtî** ṭalibā
Kim **Ḥayâtî** der baña Ḥaḳ rahmet itsün kāmilā (5. beyit)

“*Mukaddimetü'l-Kitâb*” başlıklı bölümde (11-23. beyitler), Kur’ân-ı Kerim’in Hz. Muhammed(S.A.S.)’e indirildiğine; âyetlerin gece-gündüz, yerden-gökten, otururken ya da rüyâda, yaz-kış, savaş-barış her durumda geldiğine; Mushaf’ın tertibi konusunda halk arasında farklı görüşler bulunsa da âyetlerin levhalar içerisinde korunduğu konusunda görüş birliği bulunduğu; bütün âyetlerin vahyedildiği konusunda kıyâsa yer olmadığına; Kur’ân-ı Kerim’de 114 sûre bulunduğu hususunda ittifak sağlanmış olmasına rağmen İbn Ka’b’in Mushaf’ında 115 sûre bulunduğu; Kur’ân-ı Kerim’in yedi harf (*Ahrufu’s-Seb’a*) üzere nâzil olduğu ile ilgili Hz. Peygamber’in hadisi bulunmasına rağmen değişik görüş ve yorumlar bulunduğu; Suyûtî’nin bu konulara açıklık getirdiğine işaret edilmiştir.

“*Bâb-ı Evvel*” olarak belirlenen birinci bölümde (24-32. beyitler), “**yüzüñ mâ-fevķi**” olan yani âyet sayısı 100’ün üzerinde olan sûreler ele alınmıştır:

“*Bâb-ı evvel*dür mübeyyen bil **yüzüñ mâ-fevķini**

Bî-başar bilmez bu nazmıñ şevķ-i maķvî zevķini” (24. beyit)

“*Elif-Lâm*” olarak adlandırdığı *Bakara* sûresinden başlayarak 18 sûrenin âyet sayılarının bildirildiği bu bölümde *Â-i İmrân*, *A’raf*, *Nisâ*, *Mâ’ide*, *Yûnus*, *En’âm*, *Tevbe*, *Hûd*, *Yûsuf*, *Etâ (Nahl)*, *Esrâ (İsrâ)*, *Kehf*, *Tâ-Hâ*, *Enbiyâ*, *Mü’minîn*, *Tâ-Sîn (Şu’arâ)*, *Saffât* sûrelerine yer verilmiştir. Her beyitte iki-üç arasında değişen sûre adı işlenirken; 18 sûrenin 14’ünün adı doğrudan, 4’ünün adı [*Elif-Lâm (Bakara)*, *Etâ (Nahl)*, *Esrâ (İsrâ)*, *Tâ-Sîn (Şu’arâ)*] ise dolaylı olarak anılmıştır.

“*Bâb-ı Sâni*” başlığı altında,

“*Bâb-ı sâni*dir muķarrir ‘aşr ilen yüz beynini

Kim bu bâbı hıfz iderler sürmelerler ‘aynını” (33. beyit)

dizeleriyle başlayan ikinci bölümde (33-56. beyitler), âyet sayısı 10 ile 100 arasında değişen sûreler ele alınmıştır. 73 sûrenin adının anıldığı bu bölümde hem doğrudan hem de dolaylı (Nûn) olmak üzere iki kez anılan “Kalem” sûresini saymazsak geriye kalan 72 sûrenin 65’inin adı doğrudan, 7’sinin adı dolaylı olarak zikredilmiştir. Adları dolaylı olarak zikredilen sûreler: *Gâfir (Mü’min)*, *Ellezî (Muhammed)*, *Kad semi’ (Mücâdele)*, *Tebârek (Mülk)*, *Hel etâ (İnsan)*, *‘Amme (Nebe’)*, *Tatfîf (Mutaffifîn)*. Manzûmede ‘Abese²⁵ (42 âyet) ve

²⁵ Mushaf tertibine göre 80, iniş sırasına göre ise 24. sûre olan ‘Abese sûresi, adını, “yüzünü ekşitmek, buruşturmak, surat asmak, bir şeyden hoşlanmadığını yüz ifadeleriyle belirtmek” anlamlarına gelen “عَبَسَ” (‘abese) sözcüğünden almaktadır.

'Alak²⁶ (19 âyet) sûrelerinin adına yer verilmediği gibi âyet sayıları onun üzerinde olan *Şems* (15 âyet) ve *Kari'a* (11 âyet) sûreleri de bu bölümde değil, bir sonraki bölümde işlenmiştir. Yanlışlığın günahını müstensihe yormak ne kadar doğru olur bilmiyoruz. Bu bölümde, beyitlerde işlenen sûre sayıları 2 ile 6 arasında değişmektedir.

Herhangi bir başlık kullanılmamış olmasına rağmen,

“*Bâb-ı sâlişdir müfessir diñle ‘aşrîñ ba’dını*

Fâzıl êtsiñ Hâk Te‘âlâ t̄alibânîñ fehmini” (57. beyit)

dizeleriyle başlayan üçüncü bölümde (57-62. beyitler) ise âyet sayısı 10 ve 10'un altında olan sûrelerin ele alınacağı bildirilmiştir. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi âyet sayıları onun üzerinde olan *Şems* (15 âyet) ve *Kari'a* (11 âyet) sûreleri de bu bölümde değerlendirilmiştir. Doğrudan ya da dolaylı olarak 21 sûrenin ele alındığı bu bölümde, adı dolaylı olarak zikredilen 6 sûrenin [*Elem neşrah* (*İnşirâh*), *Lem yekün* (*Beyyine*), *Zülzilet* (*Zilzâl*), *Elhâküm* (*Tekâsür*), *Veylün li-küllî* (*Hümeze*), *Dîn* (*Mâ'ün*)] dışındaki 15 sûrenin adı doğrudan verilmiştir. Bu bölümde, beyitlerde işlenen sûre sayıları 4 ile 6 arasında değişmektedir.

Manzûmede sûrelerin âyet sayıları bildirilirken yapılan yanlışlıkların sayısı oldukça fazladır. Bu durum, eserin yazımında kaynak olarak seçilen Süyûtî'nin “*el-İtkân*” adlı eserinden kaynaklanmış olabileceği gibi müellif ya da müstensihten de kaynaklanmış olabilir.

“Hâtîme hatminde nazmîñ istimâ' êt bil şafâ

Oldı mûmzâ mihr-i zikrâ hatt-ı a'lâ ber-hüdâ” (63. beyit)

dizeleriyle başlayan “*Hâtîme*” bölümünde (63-69. beyitler) ise **Süyûtî**'nin “*İlm-i İtkân*” adlı eserini esas alarak Kur'ân-ı Kerim'deki harflerin, kelimelerin ve âyetlerin sayısını bildirmiştir. Buna göre Kur'ân-ı Kerim'deki harf sayısı 323670, kelime sayısı ise 77934'tür. Âyet sayısı konusunda âlimlerin 6000 rakamında ittifak ettiklerini, küsurat kısmında ihtilafların olduğunu, bazılarının 179 dediğini aktararak ezberden böyle hıfz etmek gerektiğini bildirmiştir.

Dil açısından beyitlere göre değişkenliğin yaşandığı eserde bazen sâdelik bazen de tam tersi bir özellik karşlaşılmaktadır. Eserin genelinde Arapça ve Türkçe sözcüklerin dağılımında bir yakınlık gözlenebilmektedir. Farsça sözcükler

²⁶ Mushaf tertibine göre 96, iniş sırasına göre birinci sûre olan Alak sûresi, adını, ikinci âyette geçen ve “asilip tutunan şey” anlamına gelen “العلق” (alak) sözcüğünden almaktadır. Bu sûre, “إِكْرًا” (İkra) veya “إِكْرًا بِاسْمِ رَبِّكَ” (İkra' bismi Rabbike) isimleriyle de anılmaktadır.

manzûmede daha az yer almıştır. Hatta Farsçayı daha çok kâfiyeyi oluşturan sözcüklere getirilen eklerde gördüğümüzü söylersek yanlış olmaz.

Şair, mahlasını, ikisi aynı beyitte, diğer ikisi ayrı beyitlerde olmak üzere toplam 4 kez anmıştır:

İsmim **Ahmed** mahlaşımıdır bil **Hayâtî** t̄alibā

Kim **Hayâtî** der baña H̄aḡ raḡmet itsün k̄amilā (5. beyit)

Ba‘zı yüz yetmiş toḡuz dir Şimdi h̄azā h̄akezā

Böyle hıfz it ezberiñden ey **Hayâtî** n̄azımā (67. beyit)

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Der **Hayâtî** v̄er Őebātı yā *İlāhî* yā *Hudā* (69. beyit)

Suyûtî ve İtkân Adlı Eseri:

Ahmed Hayâtî, eserini yazarken kaynak olarak kullandığı *İtkân* ile bu eserin müellifi olan **Suyûtî**'yi de ikişer kez anmıştır:

Ḳıl tetebbu‘ sen maḡallin t̄a olursuñ m̄untehā

Kim beyān ėtdi **Suyūtî** mevzu‘ında m̄uktefā (22. beyit)

Ḳîli aṣlā almadım kim olmasun ehven binā

Kim beyān ėtdi **Suyūtî** ‘*İlm-i İtkân*’ında t̄a (68. beyit)

N̄azır-ı *İtkā[n]* da nazmı eyledim t̄a ibtidā

Kim ṡaleb ėtdi eḡillā iltimāsı intihā (8. beyit)

Ahmed Hayâtî'nin eserini yazmasında bu denli etkili olan Suyûtî ve *İtkân* adlı eseri hakkında kısa bir bilgi vermekte yarar vardır:

Ebû'l-Fadl Celāleddin es-Suyûtî, H. 1 Receb 849/3 Ekim 1445 tarihinde Kahire'de dünyaya gelmiştir. İlk bilgileri babasından alan Suyûtî, beş yaşında babasını kaybettiği zaman Kur'ân hafızlığında da 66. sıradaki *Tahrîm* sûresine kadar gelmişti. Babasının arkadaşları tarafından Şeyhuniyye Hangâhı'na yerleştirilen Suyûtî, sekiz yaşında Kur'ân'ı hıfzetmiştir. Bu hangâhta o bölgenin en iyi hocalarından öğrenimini sürdürerek yetişmiştir. İlk eserini H. 865/1460 yılında vermiş, fetva vermek ve ders okutmak için icazetini H. Şevval 866/Temmuz 1462 tarihinde almış, bu tarihten sonra da hocalarının ders halkasında bulunmayı sürdürmüş bir âlimdir. Devrinin dinî ve beşerî pek çok ilmini tahsil etmiş; Hicaz, Dimyat ve İskenderiye'ye seyahat etmiş; Mısır'a

yerleşerek derslerini burada vermeye devam etmiştir. 22 yaşından itibaren Mısır'da fetva vermeye başlayan Suyûti, H. Recep 877/Aralık 1472 tarihinden itibaren de Şeyhuniyye Medresesi'nde ders vermeyi sürdürmüştür. Bu hocalığının yanında idareci ve şeyh olarak da görevler yapmıştır. Kırklı yaşlarda, Sultan Kayıtbay'ın huzurundan çıkarken eğilmediği için azledilen Suyûti, Nil nehri üzerindeki Ravza adasında bulunan evinde inzivaya çekilmiş, H. 19 Cemâziyelevvel 911/18 Ekim 1505 tarihinde ölünceye kadar hiçbir devlet görevini kabul etmemiştir. Kendisini tamamen ilme adayarak eser yazmakla vaktini geçirmiştir ki 500'ün üzerinde eser kaleme almasında bu dönem çok etkili olmuştur.

Suyûti'nin, bir mukaddime, 80 bölüm ve bir hâtimedden meydana gelen *el-İtkân* adlı eseri, Kur'ân'ı anlamaya yardımcı olacak ilimlerle ilgili terim ve ıstılahları açıklayan ansiklopedik bir eserdir. Bir nevi Kur'ân'la ilgili dağılık vaziyetteki bütün ilimleri tek bir eserde toplamıştır.

el-İtkân'da ele aldığı 80 konu başlığı, 6 farklı Kur'an ilmi içerisinde incelenmiştir:

1. Kur'ân'ın nüzul tarihi (1-20. bölümler),
2. Kur'ân'ın kıraati (21-35. bölümler),
3. Kur'ân'ın dili (36-50, 52-58. bölümler),
4. Kur'ân'ın üslubu (51 ve 59-75. bölümler),
5. Kur'ân'ın hattı (76. bölüm),
6. Kur'ân'ın tefsiri (77-80. bölümler).

Suyûti, "*el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*" adını verdiği bu eserde, ele aldığı her konu ile ilgili rivayetleri aktarmış, vardığı sonucu okuyucuya bildirmiştir. Bir ölçüde bilimsel çalışma metodlarına göre hareket etmiştir. Bu nedenle yazıldıktan kısa bir süre içerisinde bütün İslâm âlemine yayılmıştır.

"el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Kur'an ilimleriyle ilgili, müellifin yazmış olduğu eserlerinin bazen teorik arka planını ortaya koyan bir kitabı, bazen diğer kitaplarından alıntılacağı muhtasar/özet kitabı, bazen de kitabının bir bölümü gibidir. Kur'an ilimleriyle ilgili yazdığı eserlerinde el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân'ında zikrettiği konu, görüş, rivayet, alıntı gibi konularda geniş olarak açıklamalarda bulunmuştur. Bu bağlamda, es-Suyûti'nin eserler koleksiyonunda el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân merkezde, diğer konuyla ilgili eserleri onun etrafındadır. Bütün eserlerin hep birlikte düşünülmesi es-Suyûti'nin bir telif eser ortaya çıkarma metodunu bilme açısından önemlidir... es-Suyûti'nin el-İtkân'da ismini zikrettiği ve konu başlıklarını müstakil bir eser olarak işlediğini ifade ettiği toplam 12 eseri vardır." (İmamoğlu 2011: 121)

Ahmed Hayâtî, makalemize konu ettiğimiz eserini yazarken daha çok Kur'ân'ın nüzul tarihi içerisinde yer alan konulardan yararlanmış görünmektedir. Şair,

bu durumu, “*Mukaddimetü’[l]-Kitâb*” başlıklı bölümde (11-23. beyitler arası), âdeta özet halinde açıklamıştır.

(METİN)²⁷

15^{b)}

Bismillâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm

Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

Ḥamd-i bî-ḥad şükr-i bî-red ferd-i kâmil Rabb-râ
Zikr-i bî-sed fikr-i ḥâlet berr ü Eḥad ḥubb-râ

Revḥ-ı rahmet nür-ı ḥazret ber-müzekkî murtażâ
Esr-i şaḥbıñ âl-i ehliñ cem’-i ṭurrâ fî’d-du’â

Ba’de ḥamdin diñle aşlım şehr-i **Elbistâniyem**
Her ma’ârif vèrdi Mevlâ ma’rifet bustâniyem

Böyle lîkin kimse bilmez bizde bir şey’ olmasun
Ḳoy ma’ârif bizde olsun kimse varsun bilmesün

5 İsmim **Aḥmed** maḥlaşımdır bil **Ḥayâtî** ṭâlibâ
Kim **Ḥayâtî** der baña Ḥaḳ rahmet itsün kâmilâ

Çoḳ şükür kıldım muḳaffâ ke’l-le’âlî ser ḥaber
Dürr-i cevher misk-i ‘anber verd-i aḥmer mu’teber

‘İlm-i Ḳur’ân’ıñ içinden bir cüzün nazmım merâ
Bür bevâhir ber zevâhir ez cevâhir der merâ

²⁷ Metni Latin kökenli Türk alfabesine aktarırken, sûrelerin âyet sayılarındaki yanlışlıklar tarafımızdan düzeltilmek istenmiş; eserin veznini bozmayacak durumda olanlarda düzeltme yapılırken, vezin değişikliğine sebep olan durumlarda değişikliğe gidilmemiş, bilgi yanlışlığı dipnotlarda belirtilmekle yetinilmiştir. Metinde olmadığı halde tarafımızdan yapılan ilaveler köşeli parantez [] içerisinde gösterilmiştir.

Nâzır-ı *İtkâ[n]* da nazmı eyledim tâ ibtidâ
Kim taleb êtdi ehillâ iltimâsı intihâ

Bâsıtam beş kısma faşlın evvelâ temhîd-râ
Ba'dehû üç bâb-ı mısrî hâtm-i hâtım âhirâ

- 10 *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*
Hâk Te'âlâ rahmet etsün biz gedâ-râ añsızın

Muqaddimetü'[I]-Kitâb

Diñle temhîdin muqaddem hoş beyân idem saña
Şân-ı a'lâ nâzil oldu ber-Muhammed Muşafâ

Gâh leyles hem nehâren gâh arzen hem semâ
Gâh nevmen hem firâşen gâh şayfen hem şitâ

Hem hâzar-râ hem sefer-râ gâlibâ Ümmü'l-kurâ
Ba'z-ı dem şol şehre müsned sâkin anda muhibbâ

- 16^a Diñle kim tertîb-i muşhaf muhtelev beyne'l-verâ
Müttefikdir cümle âyet levh içinde hâkezâ

- 15 'Ârifâ ya'nî süverler rütbesinde vaz'-râ
İhtilâf oldu vahiy mi cehd-ilen mi mültekâ

Böyle lîkin küll iken rütbesinde yok halâ
Müctemi'dir nazm-ı âyet 'inde Rabbî hâkezâ

'İlm-i âyet vahy-ilendir ez-Hudâ-yı lâm'nerâ
Hiç mecâli yok kıyâsıñ bunda bil müstaşsilâ

İttifāk oldu yüz on dört muşhafânîñ sūre-rā
Oldı cumhūrîñ kitābı bu ‘aded min zī’l-ḥayā

Böyle lîkin İbnî Ka‘b’îñ muşhafından Muştafā
Arturup cumhūra āyet kıldı yüz on beş nümā

20 Var ḥadîşi müctebānîñ murtaẓānîñ bil şafā²⁸
Ber-ḥurūf-ı seb‘a nāzil oldu Qur‘ān-ı hüdā

İḥtilāf etdi belîgā bunda envārü’ d-dücā
Çoḡ me‘ānî vèrdiler tā kırka ḡurbı mürtekā

Ḳıl tettebbu‘ sen maḥallin tā olursuñ müntehā
Kim beyān etdi Süyüfî mevzu‘ında müktefā

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün
Na‘le bir dem rākib olsañ gök yaḡın yerden dilā

[Bāb-ı Evvel]

Bāb-ı evveldür mübeyyen bil yüzüñ mā-fevḡını
Bî-başar bilmez bu nazmıñ şevḡ-i maḥvî zevḡını

25 İki yüz seksen beş āyet ser Elif Lām’îñ²⁹ dilā³⁰
Āl-i ‘İmrān’îñ iki yüz fazla beş A‘rāf-rā³¹

²⁸ Hāşiyede Hz. Peygamber’in hadisi Arapça olarak kaydedilmiştir: Ḳāle’n-nebî Şallallāhu ‘aleyhi ve sellem “أن القرآن نزل بسبعة أحرف” ve fi rivāyete “كلها شافٍ كافٍ”. *Meşābîḥ*. Hadisin meali: “Kur‘ān yedi harf üzere indirildi. Onun hepsi şafidir ve kafidir.” et-Taberi, Muhammed İbn Cerir, *Camiu’l-Beyan An Te’vîli Ayi’i’l-Kur‘an*, Cilt: I, Thk. Sıdkı Cemil el-Utar, Daru’l-Fıkr, Beyrut, 1995, s. 27; Süyüti, *el-İtkān fi ‘Ulūmi’l-Kur‘an*, Şuayb Arnaut (tahk.), Müessesetü’r-Risāle, Beyrut, 2008, s. 104.

²⁹ Bakara sūresi sūresi aslında 285 deḡil, 286 āyettir. Kur‘ān-ı Kerim’in en uzun sūresi olup, bu hāliyle Kur‘ān’ın geniř bir özeti mâhiyetindedir.

³⁰ Hāşiyede 25-28. beyitleri kapsayacak şekilde bazı sūre adları yazılmış, altlarına da kırmızı mürekeple rakamlarla āyet sayıları kaydedilmiştir: “Sūre-i Bakara / 285, Sūre-i ‘İmrān / 200, ve A‘rāf / 205, Nisā / 175, Mā‘ide / 120, Yūnus / 120, En‘ām / 165, Tevbe / 130, Hūd / 121, Yūsuf / 111, Naḥl / 128”.

Hem daħi yüz yetmiş âyet altı dâhil³² bil Nisâ

Mâ'ide çün yüz yigirmi **Yûnus**'ıdır³³ hâkezâ

Hem yüz altmış beşde **En'âm** yüz otuzdur **Tevbe-râ**³⁴

Yüz yigirmi üç³⁵ kılmıdı **Hûd**'a âyet ez-İudâ

Hem daħi **Yûsuf** yüz on bir aħsenü'l-ahbâr-râ

Yüz yigirmi hem sekizdir cümle âyet min "**Etâ**"³⁶

16^b Hem daħi yüz on³⁷ kılmıdı âyi **Esrâ** bi'l-hüdâ

Hem kılmıdı **Kehf**'e yüz on³⁸ nışf-ı ser şâhib-ziyâ

30 Yüz otuz ikide **Tâ-Hâ** hem yüz on bir **Enbiyâ**³⁹

Mü'minîn'iñ yüz on âyet hem sekiz müsta'lemâ

İki yüz **Tâ-Sîn**-i evvel hem yigirmi altı tâ⁴⁰

Hem daħi seksan ik'âyet⁴¹ yüz ma'a **Şaffât**-râ

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

³¹ A'râf sûresi aslında 205 değil, 206 âyettir.

³² altı dâhil: beş daħidir (Metin)

³³ Yûnus sûresi aslında 120 değil, 109 âyettir.

³⁴ Tevbe sûresi aslında 130 değil, 129 âyettir.

³⁵ üç: bir (Metin).

³⁶ Nahl sûresi "**أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا**" (Etâ emrullâhi fe lâ) ibaresiyle başladığı için "Etâ" olarak da adlandırılmaktadır.

³⁷ İsrâ / Esrâ sûresi aslında 110 değil, 111 âyettir.

³⁸ on: beş (Metin)

³⁹ Bu dizede adları anılan sûrelerden Tâ-Hâ 132 değil, 135; Enbiyâ sûresi de 111 değil, 112 âyettir.

⁴⁰ "Şairler" anlamına gelen Şu'arâ sûresi, "Tâ-Sîn-Mim" hurûf-ı mukattaaları ile başladığı için bu adla da anılmaktadır. Birkaç peygamberin kıssasını içermesi sebebiyle "الجامعة" (Câmia) sûresi olarak da bilinir. Bu sûre aslında 226 değil, 227 âyettir.

⁴¹ ik'âyet: bir âyet (Metin) Düzeltme yapılırken vezin gereği "iki âyet", "ik'âyet" şeklinde yazmak zorunda kalınmıştır.

Zevk-i dünyā bī-vefā kim ‘ākıbet āhır fenā

Bāb-ı Şānī

Bāb-ı şānīdir muḳarrir ‘aşr ilen yüz beynini
Kim bu bābı hıfz iderler sürmelerler ‘aynını

Süretü’l-**Enfāl**’e yetmiş⁴² kıldı şāri‘ zī’l-hüdā
Ra‘d’a kırk üç ell’iki⁴³ hem oldı **İbrāhīm-rā**

- 35 Hem **Hicir** toḳsan toḳuzdur bil ki **Meryem** hākezā⁴⁴
Hacc’a yetmiş dört kıldı altmış iki **Nūr-rā**⁴⁵

Yetmişer **Furḳān Rahmān** hem yedişer ‘ārifā⁴⁶
Hem **Nemil** yetmiş ikidir hem **Zümer**’dir hākezā⁴⁷

Hem **Ḳaşaş** seksen sekizdir yā mu‘anven yā fetā
‘**Ankebüt**’iñ altmış āyet hem toḳuzdur ‘ākilā

Rüm’a altmış hem otuz dört⁴⁸ oldı **Loḳmān**’iñ dilā
Hem otuzdur **Secde** bil hem yetmiş üç **Aḫzāb-rā**

Hem daḫi kırk altı **Fâtır**⁴⁹ elli dördür hem **Sebā**
Bil ki seksen üçde **Yā-Sîn Şad** da seksen beş ‘aḫā⁵⁰

⁴² Enfal sūresi aslında 70 değil, 75 âyettir.

⁴³ ell’iki: elli bir (Metin). İbrāhīm sūresi 51 değil, 52 âyet olduğu için düzeltilmiş, ancak vezin gereği “elli iki” diye değil, “ell’iki” şeklinde yazılmak zorunda kalınmıştır.

⁴⁴ Meryem sūresi aslında 99 değil, 98 âyettir.

⁴⁵ Hacc sūresi 74 değil, 78; Nūr sūresi de 62 değil, 64 âyettir.

⁴⁶ Rahmān sūresi aslında 77 değil, 78 âyettir.

⁴⁷ Neml sūresi 72 değil, 93; Zümer sūresi de 72 değil, 75 âyettir.

⁴⁸ dört: üç (Metin)

⁴⁹ Fâtır sūresi aslında 46 değil, 45 âyettir.

⁵⁰ Sad sūresi aslında 85 değil, 88 âyettir.

40 Bil ki seksen iki **Gâfir**⁵¹ **Fuṣṣilet** ell'iki tā⁵²
Hem de **Şūrā**⁵³ **Mürselāt**'ı ellişerdür şādıkā

Hem daḥi seksen toḡuzdur **Zuhrif**'iñ bil zāhidā
Hem **Duhān**'iñ elli altı⁵⁴ şıdk-ı zāhir bil şafā

Cāsiye Tatfif-rā bil otuz altı⁵⁵ külli-rā
Oldı **Ahkāf**'iñ otuz beş⁵⁶ ḥatm-i Hā-Mîm'iñ dilā

Ellezi'niñ āyeti kırk⁵⁷ bil ki a'mā hākezā
Hem **Fetiḥ Tekvîr** toḡuz[dur] hem yigirmi 'āşıkā

17^a On sekiz **Hucrāt** bil hem kim **Teğābün** hākezā
Kāf'a kırk beş **Zāriyāt**'iñ bil ki altmış kāmilā

45 Kırk toḡuz⁵⁸ **Tūr**'uñ hüdāsı **Necm**'e altmış bir nemā⁵⁹
Süretü'l-**Müddessir** elli beş⁶⁰ **Kamer** hem hākezā

Vākı'a⁶¹ toḡsan toḡuzdur kıl tenebbüh gāfilā
Hem otuz āyet **Hadîd**'iñ⁶² hem sekiz müstaḡbelā

⁵¹ Gâfir “الغافر” sûresi daha çok Mü'min sûresi adıyla anılmaktadır ve 82 değil, 85 âyettir.

⁵² Fussilet sûresi aslında 52 değil, 54 âyettir.

⁵³ Şūrā sûresi aslında 50 değil, 53 âyettir.

⁵⁴ Duhān sûresi aslında 56 değil, 59 âyettir.

⁵⁵ Mutaffifin sûresi, “Tatfif olarak da anılmaktadır. Cāsiye sûresi de aslında 36 değil, 37 âyettir.

⁵⁶ beş: dört (Metin)

⁵⁷ Muhammed sûresinin ilk âyeti “الذین كفروا” (Elleziñe keferü) şeklinde başladığı için sûrenin adını “Ellezi” diye anmıştır. Bu sûre, 40 değil, 38 âyettir.

⁵⁸ toḡuz: yedi (Metin)

⁵⁹ Necm sûresi aslında 61 değil, 62 âyettir.

⁶⁰ Müddessir sûresi aslında 55 değil, 56 âyettir.

⁶¹ Vākı'a sûresi aslında 99 değil, 96 âyettir.

⁶² Hadîd sûresi aslında 38 değil, 29 âyettir.

Hem yigirmi iki âyet **Ķad semi**⁶³ müstefsirā
Hem yigirmi dört **Hāşr** on **Mümteħin** hem üç me‘ā

Şaffen on dört **Cum‘[a]** on bir hem **Münāfik ve‘d-Đuhā**
‘Ādiyāt’ in hem **Ṭalāk’** in⁶⁴ on birerdir kāmilā

On iki **Tahrīm’**e cānā oldı âyet ez-Hudā
Hem otuz âyet **Tebārek**⁶⁵ hem **Fecir’** dir hākezā

50 **Nūn’a**⁶⁶ elli hem ikidir elli bir hem **Hākka-rā**⁶⁷
Hem daħi kırk dört **Me‘āric** hem otuzdur **Nuħ-rā**⁶⁸

Hem yigirmi **Cinni-rādır** hem sekiz müstaħberā
Hem daħi **Müzzemmil’** in bil kim yigirmi şākirā

Hem **Ķıyāmet ‘Amme**⁶⁹ kırkıdır her birin bil dā’imā
Nāzi‘āt’ in⁷⁰ kırk beş âyet hem otuz bir **Hel etā**⁷¹

İnfiṭār’ in on toktuzdur hem daħi **A‘lā** kezā
Hem yigirmi **İnşikāk’** in hem daħi beş⁷² fāzilā

⁶³ Bu sûre “Mücādele” sûresi olarak anılmaktadır.

⁶⁴ Talāk sûresi aslında 11 değil, 12 âyettir.

⁶⁵ Bu sûre “Mülk” sûresi olarak anılmaktadır.

⁶⁶ Kalem sûresi, ismini birinci âyette geęen “الْقَلَمُ” (kalem) kelimesinden alır. “نُ” (Nūn) ismiyle de anılır.

⁶⁷ Hākka sûresi aslında 51 değil, 52 âyettir.

⁶⁸ Nūh sûresi aslında 30 deęil, 28 âyettir.

⁶⁹ Nebe’ sûresi ismini, ikinci âyette geçen “mühim haber” mânasına gelen “النَّبَأُ” (nebe’) kelimesinden alır. “عَمَّ” (Amme), “الْتَسَائُلُ” (Tesā’ül) ve “الْمُعْصِرَاتُ” (Mu’sırāt) isimleriyle de anılır. Bu sûreyle başlayan Kur’ân-ı Kerim’in son cüzü, “Amme cüzü” olarak bilinir.

⁷⁰ Nāzi’āt sûresi aslında 45 değil, 46 âyettir.

⁷¹ “Hel etā”, İnsan sûresinin diğer adıdır.

⁷² beş: üç (Metin)

Hem yigirmi iki **Bürüc**'ü'n on yedi **Ṭārık** dilā
Hem yigirmi altı âyet **Gâşiye** ey hel etā

55 Hem yigirmidir **Beled-rā** hem **Ḳalem**⁷³ dir hākezā
Hem yigirmi bir **Leyil**'dir ezber id gel gāyetā

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
'Işk-ı hālet fikr-i fiṭnat erverā ber-mübtelā

[Bāb-ı Şaliş]

Bāb-ı şalişdir müfessir diñle 'aşrın ba'dını
Fāzıl etsiñ Haḳ Te'ālā ṭālibānıñ fehmini

Bil **Şemis**⁷⁴ on hem **Ḳadir** beş hem de **Tebbet** hākezā
Hem **Elem neşrah**⁷⁵ sekizdir **Tīn** [ü] **Elhāküm**⁷⁶ kezā

17^b **Lem yekün**⁷⁷ hem **Ḳāri'a**⁷⁸ hem bil sekiz kellā dilā
Zülzilet⁷⁹ **Veylün li-küllü**⁸⁰ bil toḳuz ṭarran nemā

⁷³ Aslında Kalem sūresi 52 âyettir.

⁷⁴ Şems sūresi aslında 15 âyettir.

⁷⁵ Bu sūre, daha çok İnşirāh adıyla tanınmaktadır. Birinci âyetinde Resûlullah (S.A.S.)'in sadrının açılıp genişletilmesinden bahsedilmesi sebebiyle “الإشْرَاحُ” (İnşirāh) olarak isimlendirilmiştir. Bu sūre, “الشَّرْحُ” (Şerh) ve “أَلَمْ نَشْرَحْ” (Elem neşrah) isimleriyle de anılır.

⁷⁶ Bu sūre, daha çok Tekāsür adıyla tanınmaktadır. İsmi, birinci âyette geçen ve “çoklukla övünmek” mânasına gelen “التَّكْوُّرُ” (tekāsür) kelimesinden alır. “الْهَيْكُمُ” (Elhāküm) ve “الْمَقْبُورَةُ” (Makbûre) isimleriyle de anılır.

⁷⁷ Burada anılan sūre Beyyine sūresidir. Medine'de nâzil olmuştur. İsmi, birinci âyette geçen ve “açık delil, kesin belge” mânasına gelen “الْبَيِّنَةُ” (beyyine) kelimesinden alır. “الْقَيِّمَةُ” (Kayyime), “الْبَرِيَّةُ” (Beriyye), “الْإِنْفِكَاحُ” (İnfikâk) gibi isimleri de vardır. Hz. Peygamber bu sūreyi “لَمْ يَكُنِ النَّيْنُ كَفَرُوا” (Lem yekünillezîne keferû) olarak da isimlendirmiştir.

⁷⁸ Aslında Kâri'a sūresi 11 âyettir.

⁷⁹ Daha çok “Zilzâl” olarak anılan sūre, aslında sekiz âyettir.

⁸⁰ Burada anılan sūre, Hümeze sūresidir. İsmi birinci âyetteki “الْهُمَزَةُ” (hümeze) kelimesinden alır. Hümeze, birilerini arkasından çekiştirmeyi, kaş göz işaretiyle kötölemeyi, alay etmeyi alışkanlık haline getirmiş kimse demektir.

60 ‘Aşr [u] Naşr’ı Kevşerâ üç her biri müstaḥşilâ
Fîl’e beşdir hem Felak beş dört Kureys’in nâşırâ

Kâfirün’in altı âyet dört de İhlâş’in dilâ
Dîn⁸¹ hem Nâs’in⁸² yedişer Fâtîha’dır hâkezâ

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün
Râḥatîñ ḥalvetde ‘uzlet eyle raḥmet bul dilâ

[Hâtıme]

Hâtıme ḥatminde nazmın istimâ‘ ét bil şafâ
Oldı mümzâ mihr-i zikrâ ḥaṭṭ-ı a‘lâ ber-hüdâ

Harfî üç yüz biñ yigirm’üç altı yüz yetmiş dilâ
Şol yigirmi üçde kaçdım biñ mümeyyiz ba‘dehâ

65 Kelmedir yetmiş yedi biñ hem toḫuz yüz zâhidâ
Hem otuz dört böyle bil kim tâ olursuñ muḫtedâ

Ehl-i ‘ilmiñ ittifâkı altı biñ âyet dilâ
İḥtilâfî zâ’idin de ba‘zısı [hem] men nefâ

Ba‘zı yüz yetmiş toḫuz dir şimdi hâzâ hâkezâ
Böyle ḥıfz it ezberiñden ey Ḥayâtî nâzımâ

Ḳîli aşlâ almadım kim olmasun ehven binâ
Kim beyân êtdi Süyüṭî ‘İlm-i İṭkân’ında tâ

⁸¹ “Dîn” adıyla anılan sûre, Mâ’ûn sûresidir. Sûre, ismini, son âyetinde geçen ve “zekât, basit bir şey emânet etmek, yardım etmek” gibi mânalara gelen “الْمَاعُونُ” (mâ‘ûn) kelimesinden almaktadır. Sûre; “رَأَيْتَ” (Eraeyte), “رَأَيْتَ” (Eraeytellezi), “الَّذِينَ” (Dîn), “التَّكْذِيبُ” (Tekzîb) ve “الْيَتِيمُ” (Yetîm) isimleriyle de anılmaktadır.

⁸² Aslında Nâs sûresi 6 âyettir.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Der Hayâtî vér şebâtı yâ İlâhî yâ Hudâ

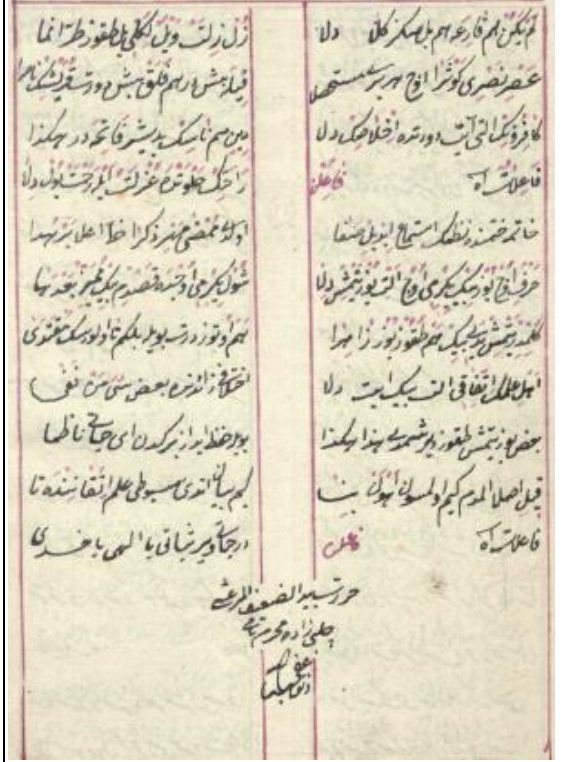
Hürriret bi-yedi'd-đa'îfi'l-Mar'aşı Çelebi-zâde Muharrem Nâmî 'Afallâhu zünûbeh.

KAYNAKÇA

- Âkifzâde, *Kitâbu'l-Mecmû' fi'l-Meşhûd ve'l-Mesmû'*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Arabi No: 2527, s. 172.
- AKPINAR, Ali (2009), "Kur'an Sûrelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensûr ve Manzûm Eserler ve Manzûm Bir Örnek", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIII/1, Sivas, s. 5-18.
- AKPINAR, Cemil (1998), "Ahmed Hayâtî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: XVII, s. 14-16, İstanbul.
- Bağdatlı İsmail Paşa (1951), *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâ'ül-Müellifîn ve Âsâru'n-Musannifîn*, (İstinsah: Muallim Kilisli Rifat Bilge-İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal-Avni Aktuç), İstanbul: MEB. Yay., (Cilt: 1, s. 183).
- BİRİŞİK, Abdülhamit (2009), "Sûre", *TDVİA*, Cilt: 37, İstanbul, s. 538-539.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1315), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i 'Âmire, (Cilt: I, s. 284; Cilt: III, s. 213-214).
- ÇONKOR, Burhan (2018), "Latîfî'nin "Esmâü süveri'l-Kur'an" İsimli Manzûm Sûre Tertibi: Yazma Nûshaları, Metin ve Değerlendirme", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi KAREFAD*, Cilt: 6, Sayı: 2, Ekim 2018, s. 35-50.
- DİKİCİ, Recep (2005), "Türkiye Kütüphanelerinde Yazma ve Matbu Eserleri Olan Kahramanmaraşlı Âlim, Edip ve Şairler", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004*, Birinci Cilt, İstanbul: Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi Yay., s. 29-41.
- Fatîm Dâvûd (1271), *Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr*, Der-sa'âdet: İstihkâm Alayları Litoğrafya Dest-gâhı.
- GÖZİTOK, Mehmet Akif (2016), "Manzum Sözlük Geleneğimizin Kayıp Halkası: Nazm-ı Bedî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Sayı: 55, Erzurum, s. 127-148.
- GÜNDÜZ, Orhan; BİRİCİK, Halil Selçuk; YENİTERZİ, Emine (2018), *Muhammed İzzeddin Doğanhisârî'nin Mevlid ve Kasideleri*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, s. 84-91.

- İMAMOĞLU, İbrahim Hakkı (2011), *Celâleddîn es-Suyûtî ve Kur'an İlimlerindeki Yeri (el-İtkân Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE. Temel İslam Bilimleri (Tefsir) ABD., Ankara.
- KAPLAN, Yunus (2016), "Kur'an Sürelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek: Dâî ve Suverü'l-Kur'an'ı", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 2, Issue: 1, Winter, s. 267-280.
- KAPLAN, Yunus (2017), "Kur'an Sürelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek Daha: Senâî ve Suverü'l-Kur'an'ı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, Konya, Sayı: 41, Bahar 2017, s. 1-12.
- KAPLAN, Yunus (2019), "Abdülbârî Âdem Çelebi ve 'Mu'inü'l-Hıfz' Adlı Suverü'l-Kur'an'ı", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 23, İstanbul, s. 479-502.
- KESKİN, Hasan (2009), "Âyetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XIII/2 - 2009, s. 49-67.
- KILIÇARSLAN, Orhan (2020), "Hayâtî-zâde Şeref Halil ve Rûhu'l-Edeb Adlı Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 25, İstanbul, s. 689-728.
- KIRBIYIK, Mehmet (2013), "Klâsik Türk Edebiyatı Öğretici Manzum Eserleri Üzerine Bazı Düşünceler", (Uluslararası Eğitimde Değişim ve Yeni Yönelimler Sempozyumu) *International Symposium on Changes and New Trends in Education*, Necmettin Erbakan Ü. Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak., 22-24 Kasım 2013, Konya, s. 1-8. <https://docplayer.biz.tr/668748-Table-of-contents-volume-iii.html>
- KUTSAL, Nalan (2017), *Hayâtî'nin Tuhfe-i Vehbî Şerhi Üzerine Bir Sözlük İncelemesi*, YYLT, İstanbul Üniversitesi SBE. Türk Dili ve Edebiyatı ABD., İstanbul.
- ÖZALP, Ömer Hakan (2010), *Tuhfe Şârihi Hayâtî Ahmed Efendi (1751/2 - 1814) Şiirleri, Kütüphanesi ve Tehâfüt-i Müstahreçe'si*, İstanbul: Özgü Yayınevi.
- ÖZKAN, Halit (2010), "Suyûtî", *TDVİA.*, Cilt: 38, İstanbul, s. 188-198.
- ÖZKAT, Mustafa (2016), "Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa (öl. H. 1234/1819) ve Dikkatlerden Kaçan Bir Eseri: Hulâsatü'l-Ahkâm", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 35, İstanbul, s. 195-246.
- SEVGİ, Ahmet (1987), *Lâtîfî (Hayatı ve Eserleri) İnceleme-Metin*, YDT., Gazi Üniversitesi SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Ankara.
- SÖYLEMEZ, İdris (2019a), "Kur'an Sürelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek: Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin Tertib-i Süverü'l-Kur'an'ı", *Universal Journal of Theology (UJTE)*, Cilt: IV, Sayı: 1, s. 1-14.

- SÖYLEMEZ, İdris (2019b), “Kur’ân Sûrelerinin İsmi İhtiva Eden Manzûm Bir Örnek: 16. Yüzyıl Şairlerinden Rumelili Bir Şair Mücellî ve Süverî’l-Kur’ân Manzûmesi”, *International Social Sciences Studies Journal (SSS Journal)*, Vol: 5, Issue: 46, pp. 5579-5587.
- ŞAHİN, Özlem (2016), *Ahmed Hayâtî-yi Elbistânî’nin Şerh-i Tuhfe-yi Vehbî Adh Eseri ‘Şerhü Tuhfeti’l-Manzûmeti’d-Dürriyye fî-Lügati’l-Fârisiyye ve’d-Derîyye’ (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, YDT., Erciyes Üniversitesi SBE. Türk Dili ve Ed. ABD. Eski Türk Edebiyatı BD., Kayseri.
- Şemseddin Sâmî (1314-1316), *Kâmusu’l-A’lâm*, Cilt: 3-4, İstanbul: Mihran Mat..
- Şeref Halîl Efendi (1265), *Efkârü’l-Ceberût fî Tercümeti Esrârî’l-Melekût*, İstanbul: Dâru’t-Tıbâ’ati’l-Âmire.
- Şeyhî Mehmed (1275), *Nazmü’l-Ehemm*, İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye.
- YALAP, Hakan (2016), *Dîvân-ı Refdî*, University of Belgrade Yay., Belgrade.
- YILDIZ, Âlim (2008), “Şakir Ahmed Paşa’nın ‘Tertîb-i Nefîs’ Mesnevîsi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XII/2, s. 179-223.
- YILMAZ, Kemal (2018), *Efkâr el-Ceberût fî Tercemeti Esrâr el-Melekût’un Osmanlı Bilim Tarihindeki Yeri*, YYLT., Ankara Üniversitesi SBE., Felsefe ABD., Ankara.
- YILMAZ, Oğuz (2019), “Tevvîd Eğitim-Öğretiminde Manzûm Eser Yazma Geleneğine Bir Örnek: Şeyhî’nin Nazmu’l-Ehemm’i (Tenkitli Metin)”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s. 1051-1116.

17^bAnkara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, No: 06 Mil Yz A 7499/3, vr. 15^b-17^b.